

Staré centrá a dominanty

- 1 návés s pažiťou
- 2 r. k. kostol z r. 1775-79
- 3 kaplnka
- 4 cintorin

Výstavba po r. 1948

- po r. 1948
- po r. 1970

Nové centrá a dominanty

- 1 budova MNV
- 2 park
- 3 škôlka a jasle
- 4 škola
- 5 dvor JRD
- 6 obchod a pohostinstvo
- 7 športové ihrisko
- 8 pekárstvo

Rekreačné miesta

- vinohrady a vinohradnícke pivnice
- pofovnický revír

Na obálke: 1. strana: Staré a nové centrá v obci Čajkov, okr. Levice, v roku 1970.

Etnografický atlas Slovenska, autor: S. Kovačevičová

4. strana: Nová výstavba po r. 1960. Čajkov, okr. Levice

K článku S. Kovačevičovej: Etnografické aspekty súčasného urbanizmu vidieckych sídiel Slovenska

HLAVNÁ REDAKTORKA

Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Antonín Robek, Peter Slavkovský, Viera Urbancová

I

35/1987

***Slovenský
národopis***

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

VEDA

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

BRATISLAVA

OBSAH

ŠTÚDIE

- Botík, Ján: Encyklopédia národopisu Slovenska 5
- Plicková, Ester: Ludová kultúra ako inšpiračný zdroj súčasného slovenského profesionálneho výtvarného umenia 22
- Kovačevičová, Soňa: Etnografické aspekty súčasného urbanizmu vidieckych sídiel Slovenska 54

MATERIÁL Y

- Podoba, Juraj: Modifikácie modelu tradičného obydli slovenskej dediny v 20. storočí 72
- Stoličná, Rastislava: Tendencie zmien v stravovaní dedinského obyvateľstva Slovenska po druhej svetovej vojne 91
- Krekovičová, Eva: Časovo-priestorová dynamika spevnosti slovenskej dediny po druhej svetovej vojne 105
- Paličková — Pátková, Jarmila: Ludová výroba na Slovensku a jej vývinové tendencie v rokoch 1945 — 1985 132
- Danglová, Olga: K otázkam výtvornej aktivity súčasnej slovenskej dediny 150

SÚČASNÍ NOSITELIA A TVORCOVIA HODNÔT LUDOVÝCH UMELECKÝCH TRADÍCIÍ

- Dúžek, Stanislav: Ján Gaško — život a formovanie ľudového tanečníka 174

DISKUSIA

- Leščák, Milan — Beňušková, Zuzana: Inštitucionalizované formy

- obradovej kultúry a sviatkovania v súčasnom dedinskom prostredí 191

ROZHLADY

- Zdravica k jubileu Eleny Prandovej (Milan Leščák) 226
- Mikulášovi Mušinkovi k päťdesiatinám (Viera Gašparíková) 226
- Inžinier so srdcom etnografa. Viliam Gruska päťdesiatročný (Arne B. Mann) 228
- Seminár „Ludová kultúra v socialistickej súčasnosti V.“ (Zuzana Beňušková) 231
- Seminár Subkomisie pre obyčaje MKKKB (Eleonóra Klepáčová) 232

RECENZIE A REFERÁTY

- Zlatá podkova, zlaté pero, zlatý vlas, I.—II. (Jaromír Jech) 235
- Andrej Polonec. Ján Geryk. Miloš Jurkovič (Zuzana Beňušková) 236
- Paládi-Kovács, Attila: A Bakóság és népe (Magdaléna Paríková) 237
- I. M. Balassa: A parastház évszázadai (Soňa Švecová) 238
- M. M. Pazjak: Ukrajinski pryslivija ta prykazky (Mikuláš Mušinka) 239

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

- Ботик, Ян: Энциклопедия этнографии Словакии 5
- Плицкова, Эстер: Народная культура как источник инспирации современного словацкого профессионального изобразительного искусства 22
- Ковачевичова, Соня: Этнографические аспекты современного урбанизма сельских населенных пунктов Словакии 54

МАТЕРИАЛЫ	
Подоба, Юрай: Модификации модели традиционного жилища словацкой деревни в 20 веке	72
Столична, Растислава: Тенденции изменений в питании деревенского населения Словакии после второй мировой войны	91
Крековичова, Эва: Временно-пространственная динамика певучести словацкой деревни после второй мировой войны	105
Паличкова — Паткова, Ярмила: Народное производство в Словакии и тенденции его развития в период 1945—1985 гг.	132
Данглова, Ольга: К вопросам изобразительной деятельности современной словацкой деревни	150

СОВРЕМЕННЫЕ СОЗДАТЕЛИ И НОСИТЕЛИ ЦЕННОСТЕЙ НАРОДНЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТРАДИЦИЙ

Дужеж, Станислав: Ян Гашко — жизнь и формирование народного танцера	174
---	-----

ДИСКУССИЯ

Лешчак, Милан — Бенюшкова, Зузана: Институциональные виды обрядовой культуры и празднования в современной деревенской среде	191
---	-----

ОБЗОРЫ

Поздравление к юбилею Элены Прандодовой	226
К пятидесятилетию Николая Мушинки Вильям Груска пятидесятилетним (Арне Б. Манн)	228
Семинар «Народная культура в социалистической современности V.» (Зузана Бенюшкова)	231
Семинар Субкомиссии по обычаям МКККВ (Элеонора Клепачова)	232

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

STUDIEN

Botík, Ján: Ethnographische Enzyklopädie der Slowakei	5
Plicková, Ester: Die Volkskultur als Inspirationsquelle der derzeitigen professionellen darstellenden Kunst in der Slowakei	22

Kovačevićová, Soňa: Die ethnographischen Aspekte des gegenwärtigen Urbanismus der ländlichen Siedlungen in der Slowakei	54
---	----

MATERIALIEN

Podoba, Juraj: Die Modifizierung des Modells der traditionellen Behausung in der slowakischen Dorf im 20. Jahrhundert	72
Stoličná, Rastislava: Die Tendenzen der Veränderungen in der Verköstigung der Dorfbevölkerung in der Slowakei nach dem zweiten Weltkrieg	91
Krekovičová, Eva: Die zeitlich-räumliche Dynamik der Musikalität des slowakischen Dorfes nach dem zweiten Weltkrieg	105
Paličková — Pátková, Jarmila: Die volkstümliche Fertigung und ihre Entwicklungstendenzen in den J. 1945—1985	132
Danglová, Olga: Zur Problematik der bildnerischen Aktivität des gegenwärtigen Dorfes in der Slowakei	150

DIE GEGENWÄRTIGEN SCHÖPFER UND TRÄGER DER WERTE DER KUNSTTRADITIONEN DES VOLKES

Dúžek, Stanislav: Ján Gaško — Leben und Entwicklung eines volkstümlichen Tänzers	174
--	-----

DISKUSSION

Leščák, Milan — Beňušková, Zuzana: Institutionelle Formen der Zeremoniellenkultur und Festbrauch im derzeitigen Dorfmilieu	191
--	-----

RUNDSCHAU

Gruß zum Jibiläum von Elena Prandová	226
Zum fünfzigsten Geburtstag von Mikuláš Mušinka	226
Viliam Gruska ist fünfzigjährig (Arne B. Mann)	228
Seminar „Die Volkskultur in der sozialistischen Gegenwart V.“ (Zuzana Beňušková)	231
Seminar der Subkommission für Bräuche IKKKB (Eleonóra Klepáčová)	232

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

CONTENTS

ARTICLES

- Botík, Ján: Encyclopaedia of ethnography in Slovakia 5
Plicková, Ester: Folk culture as an inspiration source of the recent Slovak professional creative art 22
Kováčevičová, Soňa: Ethnographical aspects of the present-day urbanism of rural settlements of Slovakia 54

MATERIALS

- Podoba, Juraj: Modification of the model of the traditional dwelling of Slovak village in the 20th century 72
Stoličná, Rastislava: The trends of changes in food of the village inhabitants in Slovakia after World War II. 91
Krekovičová, Eva: Time and space dynamics of singing character of the Slovak village after World War II 105
Paličková — Pátková, Jarmila: Folk production in Slovakia and its trends of development within the years 1945—1985 132
Danglová, Oľga: To the questions of creative activity of the present-day Slovak village 150

THE PRESENT-DAY CREATORS AND REPRESENTATIVES OF THE VALUES OF FOLK ARTISTIC TRADITION

- Dúžek, Stanislav: Ján Gaško — the life and formation of folk dancer 174

DISCUSSION

- Leščák, Milan — Beňušková, Zuzana: Institutional forms of ritual culture and feasts in the present-day rural environment 191

REVIEWS

- To the life jubilee of Elena Prandová (Milan Leščák) 226
Mikuláš Mušíka is fifty years old (Viera Gašparíková) 226
Viliam Gruska is fifty years old (Arne B. Mann) 228
The Seminar called "Folk culture in socialist present times V." (Zuzana Beňušková) 231
The Seminar of Subcommission for customs of IKKKB (Eleonóra Klepáčová) 232

BOOKREVIEWS AND REPORTS

ČASOVO-PRIESTOROVÁ DYNAMIKA SPEVNOSTI SLOVENSKEJ DEDINY PO DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE

EVA KREKOVIČOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

1. Pieseň má v celkovom kultúrnom kontexte v porovnaní s inými prejavmi ľudovej kultúry a spôsobu života špecifickú pozíciu, ktorá determinuje jej spôsob správania sa v čase. Aplikovanie globálnej schémy členenia vývinu podľa jednotlivých období, platnej napr. pre ľudovú architektúru, spôsob bývania, ľudovú prózu či ľudový odev a pod., tu preto vyznieva mechanicky.¹ Pieseň sa vyznačuje:

a) *veľkou migračnou schopnosťou* (stačí ju raz počuť a zafixuje sa v pamäti), čo sa prejavuje najmä v období väčšej otvorenosti lokálnych kultúr výraznou dynamickosťou repertoáru. Keďže pieseň má veľký rádius rozptylu, unifikácia pri vhodných podmienkach prebieha veľmi rýchlo a jednotlivé módné vlny zasahujú niekedy pomerne veľké územia.

b) Pre pieseň ako fenomén viazaný pamäťou nositeľov je zároveň charakteristická *veľká zotrvačnosť* (meraná minimálne dĺžkou ľudského života). Pieseň má schopnosť pomerne dlho pretrvávajúť (i keď latentne) v prostredí, do ktorého prenikla, a to najmä ak sa tu udomácnila. Výskumy ukazujú, že pieseň, ktorá tvorí bežnú súčasť repertoáru, možno v teréne zaznamenať ešte minimálne 40—80 rokov po tom, čo pre-

stala v danom prostredí manifestne fungovať. Skúmaný obraz repertoáru je potom často výrazom mnohonásobného prevrstvovania jednotlivých fáz vývinu, ktoré je potrebné, pokiaľ sa to dá, spätne rekonštruovať.

V dôsledku týchto vlastností aj procesy zániku či metamorfóz piesne v čase nadobúdajú charakter dlhodobosti, sú pomerne zložité a nie je vždy ľahké identifikovať ich presnejšie časové kontúry. Len ťažko a s odstupom času možno presnejšie určiť moment zániku piesne či žánru, keďže ide o proces, ktorý má viacero fáz (manifestnú — latentnú — zabudnutie — presuny — návraty). Zmeny prebiehajú v manifestnom repertoári rýchlejšie, v skúmanom období sú výrazné najmä vo folklórne živom prostredí bez pôsobenia dedinskej folklórnej skupiny (Poľanovce, Sebechleby). Skúmané procesy zmien v spevnosti na dedine vykazujú celkovo *etapovitý charakter*, teda zaznamenávame spravidla *striedanie viacerých zlomových období buď s obdobiami kludu či stagnácie, alebo pozvoľného prechodu k inej kvalite*.

2. Určitým orientačným bodom pri precizovaní časových relácií skúmaných procesov bol pre nás čas zániku pôvod-

ných a vzniku nových spevných príležitostí, zásadné zlomy v repertoároch a vkusových normách jednotlivých generácií, zastúpenosť obradových piesní v repertoári vôbec, ako aj stupeň unifikácie lokálnych repertoárov.

2.1. Vzhľadom k veku informátorov obsiahli výskumy časový záber približne od dvadsiatych rokov 20. stor., ak boli k dispozícii výsledky starších výskumov (Čičmany, Dolná Poruba, Myslava),² tak od prelomu storočia. Kľúčovým obdobím pre prípadnú rekonštrukciu manifestného repertoáru (najmä u starších informátorov) bolo obdobie mladosti (zhruba do dvadsiateho roku veku).

2.2. Skúmaný materiál poukázal na nedostatočnosť štyridsaťročného časového odstupu od sledovaných procesov. Výskumy jednoznačne potvrdili, že zásadné zlomové obdobie nastalo na väčšine územia Slovenska oveľa skôr, vo viacerých obciach (Láb, Dolná Poruba, Myslava, Zalužice) najneskôr koncom 19. storočia, príp. v prvých desaťročiach tohto storočia (Čičmany, Prochot), kedy už „tradičný“ základ dostáva vážne trhliny a netvorí organicky fungujúci nenarušený systém. Bez poznania stavu prinajmenšom v dvadsiatych, tridsiatych rokoch 20. storočia nemožno preto detailnejšie skúmať a interpretovať procesy prebiehajúce po druhej svetovej vojne.

V skúmaných lokalitách (Dolná Poruba, Láb, Zalužice, Prochot, Lutiše, Poľanovce) sme sledovali:

a) spontánnu spevnú aktivitu (jej intenzitu);

b) skladbu repertoáru v generačnom zastúpení.

3. Terénne výskumy v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch, vychádzajúce z porovnania 17 obcí³ potvrdzujú aj v tomto období výraznú kultúrnu členitosť Slovenska. Pretrvávajúce modely regionálneho člene-

nia Slovenska, determinovaného staršími tradíciami, sa premietlo v súčasnosti:

3.1. *v charaktere staršej vrstvy piesňového materiálu* — pokiaľ túto ešte možno zistiť a rekonštruovať — v hudobno-štruktúrnych, typologických osobitostiach, ako ich vyčlenila klasická slovenská etnomuzikologická regionalistika a ako sa ešte aj na základe novších výskumov precizujú;⁴

3.1.1. *v štruktúre žánrov*, ktorá vykazuje viac regionálnu ako lokálnu diferenciáciu a v pretrvávajúcom modeli tradičnej žánrovej štruktúry repertoáru (dominujúce či absentujúce žánre v jednotlivých oblastiach, napr. na východnom Slovensku bohatšie zastúpenie uspávaniek, v niektorých regiónoch — Abov, Zemplín — výskyt karičiek, „kravárske“ piesne ako špecifikum Kysúc, absencia krstínových, pastierskych, fašiangových piesní v niektorých regiónoch, atď.);

3.1.2. už len v niektorých oblastiach a niekedy len u výnimočných jednotlivcov vystupujú do popredia *špecifickosti interpretačného štýlu* (Lutiše, Riečnica Čičmany, Myslava, Východná, goralské obce Oravy);

3.2. *v rýchlosti prebiehajúcich procesov*. Nerovnomernosť vývinu jednotlivých oblastí Slovenska je ešte i dnes veľmi markantná. Aj v rámci jedného regiónu pozorujeme rozdiely v rýchlosti, akou prebiehajú všeobecne platné vývinové trendy. Napr. Riečnica bola asi o 10—15 rokov dopredu vo vývine oproti Lutišiam a ak vezmeme do úvahy skutočnosť, že išlo o zátopovú, v skúmanom období vývinove retardovanú oblasť, znamená to, že posun vo vývine bol približne 20 rokov. Podobne Východná bola vpredu oproti Liptovskej Tepličke tiež asi o 20 rokov, teda o jednu generáciu. Maximálny rozdiel v zásadných zlomoch repertoáru, aký zaznamenal náš výskum, bol 50—60 rokov, čo predstavuje výrazný časový posun

(Láb ako najprogresívnejšia zo skúmaných obcí v porovnaní s najviac oneskorenými (kysuckými Lutišami). Tento extrémny príklad presvedčivo poukazuje na veľké časové výkyvy pri vyčleňovaní jednotlivých etáp vývinu platných pre celé územie Slovenska v posledných štyridsiatich rokoch;

3.2.1. aj *zastúpenosť obradových piesní* v repertoári slovenskej dediny ako jeho rapídne ustupujúca zložka je veľmi rôznorodá. Ako najmenej rezistentné v skúmanom čase vystupujú obradové piesne výročné. Početným výskytom výročných obradových piesní sa vyznačujú najmä hornaté (vývinovo oneskorené) oblasti severného a severovýchodného Slovenska (Orava, Kysuce, Liptov, Zamagurie, rusínske obce východného Slovenska). Všeobecný charakter vykazuje v rámci Slovenska pozvoľný (nie zlomový) ústup tanečných piesní. Veľkou rezistentnosťou v repertoári sa vyznačujú svadobné piesne, ktoré v niektorých obciach pretrvávajú ako jediná zložka tradičného repertoáru (Poľanovce, čiastočne Myslava a Zalužice);

3.2.2. *v intenzite spontánnej spevnej aktivity* (obce či celé regióny sú viac alebo menej spevné). Ako dôležitý aktivizačný činiteľ tu pôsobí bohato rozvinutá lokálna, regionálna atď. hudobno-spevná tradícia, spevácke osobnosti, aktivita hudobno-inštrumentálna a nie všade jednoznačné pôsobenie dedinských folklórnych skupín.

3.3. Niektoré regióny v rámci Slovenska sú diferencované lokálne, iné mikroregionálne, ďalšie dokonca krajovo (východné Slovensko — ale aj tu je súčasná situácia od lokality k lokalite odlišná). V prostredí, kde pôsobí úspešná dedinská folklórna skupina, pozorujeme inklinovanie k lokálnej identifikácii. Zároveň však v regióne s jednou silnou folklórnou skupinou či skupinou preferovanou v masovokomunikačných prostriedkoch nastáva vyrovnávanie ostatných obcí tej istej oblasti s ňou, dochá-

dza tu k regionálnej unifikácii (napr. Terchová funguje ako vzor pre Lutiše).

4. Porovnanie sledovaných obcí potvrdilo tieto zásadné, všeobecne platné tendencie: 1. *unifikácia lokálnych i regionálnych piesňových repertoárov*. S tým súvisí zužovanie fondu lokálne špecifických piesní, ktoré však i v takejto zredukovanej podobe tvoria vo väčšine skúmaných obcí⁵ dodnes výrazne frekventovanú zložku manifestného repertoáru, a to aj v najmladšej generácii;⁶ 2. *Ústup spontánnej životnosti piesne v živote dedinského človeka*. Spev sa odsúva do sféry voľného času a do popredia vystupuje jeho rekreatívna, relaxačná a esteticko-emocionálna funkcia. Oslabujú sa viaceré sociálno-regulatívne funkcie piesne a vzťah k spevu sa viac individualizuje. Tak v mestskom, ako i v dedinskom prostredí stáva sa spev viac výrazom osobnej potreby a záujmu jednotlivca, ako kolektívne záväznej normy; 3. S tým súvisí *postupný prechod od aktívneho spontánneho pestovania folklóru k organizovaným formám druhotnej existencie v rámci dedinských folklórnych skupín*.

4.1. Celkový ústup spontánnej životnosti piesne úzko súvisí s trendom homogenizácie ľudovej kultúry, avšak porovnanie skúmaných obcí upozornilo na moment, že *obe tendencie neprebiehajú paralelne a časovo súběžne a nemusia medzi nimi platiť kauzálny vzťah*. Najmä v skúmaných obciach východného Slovenska zaznamenávame napriek vysokému stupňu unifikácie repertoárov výrazne živú spontánnu spevnú aktivitu. Unifikácia dedinských repertoárov sa javí ako oveľa zdĺhavejšia a pomerne dlhodobý proces. Jeho počiatky pozorujeme najneskôr v priebehu 19. storočia. Naproti tomu ústup spontánnej spevnej aktivity súvisí so zákonitou zmenou štruktúry spevných príležitostí a ich významom v celkovom spôsobe života

obyvateľov dediny, kde folklór plní v skúmanom období už len jednu komplementárnu zložku kultúry. Ústup spevnej aktivity pozorujeme ako markantný a sledovateľný proces najmä v období po druhej svetovej vojne, niekde iba v posledných desaťročiach. Súvisí so zmenou pracovného rytmu a prechodom od roľníctva organizovaného na základe individuálneho vlastníctva pôdy a viazanosti roľníka na pôdu k pevne stanovenému pracovnému času (či už v poľnohospodárskej veľkovýrobe alebo v iných sférach).

5. Z hľadiska pôsobenia na súčasné procesy výskum potvrdil, že *ani jeden z pôsobiacich (a vo svojej podstate všeobecne známych) faktorov nemá v skúmaných procesoch absolútne jednoznačnú prioritu, ale ide tu vždy o koexistenciu viacerých, v konkrétnych podmienkach variabilných faktorov súčasne. Zároveň v procesoch spevnosti vystúpili ako veľmi dôležité aspekty fungovania subjektívne danosti charakteristické pre to-ktoré konkrétne prostredie. Máme tu na mysli také momenty, ako výskyt speváckych osobností, charakter staršej hudobno-speváckej tradície, spoločenskú a muzikantskú aktivitu, pôsobenie dedinskej folklórnej skupiny a pod. V dôsledku toho niekedy zdanlivo okrajový faktor (napr. pôsobenie dedinských učiteľov, zberateľov piesní v určitom období a pod.) môže zohrať v celkovom smerovaní vývinu rozhodujúcu úlohu.*⁷ Z tohto hľadiska ako kľúčové vystúpilo v mnohých prostrediach medzivojnové obdobie (najmä tridsiate roky).

5.2. *Spätosť s pôdou a roľnícky spôsob života* zapôsobil v skúmaných procesoch spevnosti popri geografických danostiach ako najdôležitejší faktor usmerňujúci vývin. Výrazne to ilustruje oblasť Kysúc, dolnej Oravy či severného Spiša, ako ešte v sedemdesiatych rokoch vývojovo veľmi oneskorených regiónov. V tejto súvislosti zaujímavým

prikladom je Dolná Poruba ako pomerne izolovaná obec, ktorú ešte v dvadsiatych rokoch 20. storočia hodnotila D. Stránská z hľadiska ľudovej kultúry vôbec ako veľmi primitívnu.⁸ Táto lokalita však už v medzivojnovom období vykazovala výraznú otvorenosť navonok a vyznačovala sa zvýšeným prijímaním nových prvkov zvonku. V štyridsiatych rokoch zaznamenávame v tejto obci úplný zánik tradičného lokálneho repertoáru piesní. Dôležitú úlohu tu zohral opäť faktor spätosti s pôdou a moment, že pôda nebola schopná obyvateľov uživiť. Odchody za prácou a úzke kontakty s mestským prostredím zapôsobili už v medzivojnovom období ako činiteľ výrazne urýchľujúci prebiehajúce unifikáčnejšie procesy.

Masové odchody na sezónne poľnohospodárske práce zaúčinkovali celkovo ako dôležitý katalyzátor v procesoch šírenia nových piesní do repertoáru dediny. Vystúpili ako dôležitý činiteľ formovania repertoáru v Dolnej Porube, Liptovskej Tepličke, Sebechleboch, Prochoti a čiastočne i v Čičmanoch.

Výskumy potvrdili *industrializáciu* ako jeden z najzávažnejších činiteľov pôsobenia na sledované procesy. S ňou úzko súvisí najmä kovoroľníctvo a odchody za prácou do iného prostredia. Tieto momenty zasiahli radikálne do štruktúry ľudovej kultúry slovenskej dediny niekde už na prelome 19. a 20. storočia, inde v období pred prvou svetovou vojnou (Poľanovce). V súvisi s tým radikálny zásah do spôsobu života a myslenia znamená tiež *zamestnanosť žien*, najmä ak odchádzajú pracovať mimo miesta svojho bydliska.⁹ Jej dôsledkom je predovšetkým zmena štruktúry spevných príležitostí smerujúca k väčšej pasivite a ústupu spontánnej spevnosti.

Ak nebola tradičná ľudová kultúra lokality už skôr štruktúrne rozložená, ale vykazovala aktuálnu funkčnosť, bol do určitej miery zlomovým alebo aspoň

výrazne urýchľujúcim súčasné trendy moment *založenia JRD*.¹⁰ Dôležitú úlohu tu tiež zohráva *blízkosť priemyselného centra*, avšak opäť nie vždy jednoznačnú. Napr. v Dolnej Porube došlo k socialistickej kolektivizácii poľnohospodárstva až v roku 1974 (založenie štátneho majetku). Napriek tomu však zásadné zlomové obdobia tu nastali oveľa skôr. Celkom inú situáciu sme zaznamenali v Myslave, ktorá už dnes tvorí súčasť mesta Košice. Hoci kontakty s mestom tu boli veľmi úzke a časté i v období pred prvou svetovou vojnou,¹¹ obyvatelia obce si vo svojom kultúrnom povedomí uchovali dodnes určitý odstup od mestskej kultúry. Aktívna spevnosť a pestovanie tradičného repertoáru je u príslušníkov najstaršej generácie Myslavy i v skúmanom období všeobecná, aj keď repertoár (predovšetkým mužský) je v značnej miere unifikovaný.

V obci Zalužice, v päťdesiatych rokoch bohatom zdroji informácií o tradičnej ľudovej kultúre¹², ktorá vykazovala v tomto období ešte aktuálnu funkčnosť, zaznamenávame po tridsiatich rokoch (rok 1985) v spevnosti výraznú pasivitu, vysoký stupeň rozkladu a rýchly zánik tradičných foriem kultúry v pomerne krátkom časovom rozmedzí a takmer úplnú závislosť od mestských vzorov. Ide, podobne ako v Myslave, o obec nie príliš vzdialenú od priemyselného centra (Michaloviec), s ktorým je spojená pravidelnou kyvadlovou dopravou. A predsa tu bola situácia v osemdesiatych rokoch úplne iná ako v Myslave. Zásadným zlomom vo vývine tu bolo nielen založenie JRD začiatkom päťdesiatych rokov (1950—1951), ale predovšetkým stavba vodnej nádrže začiatkom šesťdesiatych rokov (Zemplínska Šírava), s ktorou bolo spojené okrem iného vysťahovanie cigánskeho obyvateľstva z obce (zároveň aj odchod ľudovej hudby) a následný výrazný vplyv turizmu. Ani pôsobenie viacerých zbe-

rateľov piesní v medzivojnovom i po-vojnovom období a výskum ľudovej kultúry v päťdesiatych rokoch nezanechali v pôvodných nositeľoch výraznejšie stopy pozitívneho pôsobenia na vedomé uchovávanie tradičných piesní a ich spontánne pestovanie. *Turizmus* sa teda ukazuje v prebiehajúcich procesoch ako faktor pôsobiaci paralyzujúco na mechanizmy spontánnej spevnej aktivity. Túto skutočnosť potvrdili aj výsledky výskumov v Čičmanoch, kde sme však v porovnaní s Veľkými Zalužicami zaznamenali celkom inú situáciu v znalosti tradičných piesní u jednotlivých generácií. Jadro tradičného piesňového repertoáru sa tu dodnes odovzdáva z generácie na generáciu s uvedomovaním si vysokých umeleckých hodnôt týchto piesní. Záujem učiť sa čičmianske piesne pretrváva aj v najmladšej generácii. Závislosť od mestských vzorov sa tu možno prejavuje v iných oblastiach spôsobu života a kultúry. V spevnej kultúre však pozorujeme vedomý odstup od mesta práve prostredníctvom vyzdvihovania, niekedy azda až nadsadeného príklonu k lokálnym — alebo iba tak hodnoteným — formám, a to aj u ľudí presídlených do miest (pôvodných obyvateľov Čičmian či ich potomkov).

Z hľadiska spevnosti významným faktorom je moment *založenia dedinskej folklórnej skupiny* (v akom štádiu životnosti piesne k nemu došlo, aké generácie v nej pôsobia, dĺžka jej trvania atď.). DFS jednoznačne pôsobia na skladbu repertoáru konzervačne a retardačne. Čo sa však týka spontánnej životnosti piesne, nie je to pôsobenie jednoznačné. Niekedy nezaznamenávame nijaký vplyv (Láb, Dolná Poruba, Čičmany), niekde je pozitívny (Riečnica, Lutiše, Liptovské Sliache, Liptovská Teplička), inde i negatívny, umrťujúci (Východná). Pôsobenie DFS má svoj neoceniteľný význam najmä pri výchove dedinského človeka k pozitívnemu vzťahu k folklóru a ľudovej kultúre

vlastnej obce či regiónu, ako aj v jeho aktivizácii, keďže mu poskytuje špeciálnu formu kultúrnej a spoločenskej sebarealizácie. Dôležitá je jeho úloha najmä v pozitívnom pôsobení na kultúrne povedomie najmladšej generácie. V procese unifikácie dedinských repertoárov vystúpilo účinkovanie dychovej hudby v obci ako dôležitý faktor, pôsobiaci paralyzujúco so zásadným vplyvom na formovanie repertoáru, ale tiež na estetické normy a hodnoty jeho nositeľov. Boli to lokality Sebechleby a Hodruša-Hámre, kde výskum oproti iným prostrediam zaznamenal oveľa vyšší stupeň unifikácie repertoáru. Naproti tomu existencia „drevenej muziky“ v kysuckých obciach terchovského regiónu¹⁴ zapôsobila na formovanie repertoáru ako konzervujúci činiteľ (repertoár je viac lokálne diferencovaný a vyznačuje sa veľkou variabilitou). Existencia tradične orientovanej hudobno-inštrumentálnej aktivity pôsobí aj na uchovávanie špecifického interpretačného štýlu (Riečnica, Lutiše).

Významným momentom zasahujúcim do spontánnej životnosti piesne je tiež využívanie kultúrnych domov a reštauračných zariadení pri svadbách ako dôležitých spevných príležitostiach. Pozorujeme ich negatívny vplyv na spevný prejav (pasívne prijímanie zábavy, narúšanie záväznosti obradových úkonov a piesní, unifikovanie modelu svadby atď.). V Prochoti sme zaznamenali unifikáciu a zároveň ozvlášťňovanie priebehu svadobnej hostiny pomocou špeciálne pozývaného profesionálneho organizátora svadieb, pôvodom od Prievidze. Tento človek za finančnú odmenu naučí prítomné družičky niekoľko svadobných piesní a je akýmsi „režisérom“ priebehu svadobnej hostiny. Takýmto spôsobom ozvlášťnená svadba je napriek tomu, že piesne nevychádzajú z miestnych tradícií, účastníkmi vysoko hodnotená a pôsobí v obci ako vzor. Je

výrazom potreby určitého „návratu k tradíciám“, pričom moment konkrétnej lokálnej ani regionálnej podoby ľudovej tradície nezohráva dôležitú úlohu. Folklor tu funguje ako znak tradície ako takej a prostriedok ozvlášťnenia.

6. Všetky spomínané faktory majú svoj dosah na prijímanie masovej kultúry a vzťah obyvateľov dediny k produkcii masovokomunikačných prostriedkov. Zaznamenávame tu celú škálu vzťahov od ponímania piesne z rozhlasu či televízie ako vzoru (Láb) cez bezvýhradne pasívne prijímanie produkcie masmédií bez výberu, mechanicky, ako zvukovej kulisy (Sebechleby), až k diferencovanému a vekovo odlišenému prijímaniu prostredníctvom toho, čo im je najbližšie (folklor všeobecne či folklor vlastného regiónu — Východná, Lutiše). Diferencovaný je tiež vzťah k populárno-zábavnej hudbe (šlágrom), a to najmä vekovo. K folkloru v rozhlasovom a televíznom vysielaní inklinuje predovšetkým najstaršia veková kategória.

6.1. Blizkosť mestskej kultúry, jej fungovanie ako „vzoru“ a pomešťovanie dedinského repertoáru ilustruje *prienik šlágrov*, ktorý má tiež rôznu intenzitu i časové relácie a je priamo úmerný otvorenosti lokálnej kultúry navonok. Je evidentný najmä u mládeže jednotlivých obcí, príp. v stredných vekových vrstvách: 1. Láb — markantný už v medzivojnovom období; 2. Prochot — zač. štyridsiatych až päťdesiatych rokov; Myslava — muži medzi vojami, zač. päťdesiatych rokov; Zalužice — koncom päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov; 3. Sebechleby, Polanovce — začiatkom päťdesiatych rokov i neskôr; 4. Východná, Liptovská Teplička — šesťdesiate až sedemdesiate, ojedinele päťdesiate roky.

Ako pohyblivá zložka repertoáru vystupujú tiež piesne epické, resp. inklinujúce k naratívnosti. V sledovanom

časovom rozmedzí pozorujeme v niektorých prostrediach až módnosť dlhých, dejových piesní a epickosť, výpravnosť (dejovosť) ako estetické kritérium vyššieho hodnotenia piesní.¹⁵

7. *Sociálna stratifikácia repertoáru sa prehĺbuje v prvom rade generačne*, v súlade s narastajúcou dynamickosťou repertoáru slovenskej dediny v sledovanom období. Určité zmeny zaznamenávame tiež vo vzťahu mužského a ženského repertoáru. Napriek tendencii zblížovania tu existujú odlišnosti. Všeobecne možno povedať, že ženy sú podobne ako v iných zložkách ľudovej kultúry nositeľkami archaickejších foriem a muži majú viac otvorený a unifikovaný repertoár. Výrazné rozdiely v mužskom a ženskom repertoári zaznamenávame najmä tam, kde muži odchádzali za zamestnaním mimo obce (Kysuce, Čičmany, Myslava, L. Teplička, atď.). Čo sa týka spevnej aktivity, situácia v rámci Slovenska nie je jednoznačná. V niektorých lokalitách tvorili aktívnejšiu zložku nositeľov muži (Sebechleby, Láb, Čičmany), inde ženy (Myslava, Lutiše). Všeobecne možno konštatovať narastanie individualizácie lokálnych repertoárov a redukciu kolektívneho jadra repertoáru.

8. *Spontánna spevnosť* — tendencia ústupu, v čase výskumu všeobecná, má viacero fáz. Výraznejší ústup spontánnej spevnej aktivity zaznamenal výskum: v Lábe — po druhej svetovej vojne; v Prochoti — päťdesiate roky; v Zalužiciach — šesťdesiate roky; v Sebechleboch, Východnej, Čičmanoch, Dolnej Porube, Myslave — šesťdesiate, sedemdesiate roky; v Lipt. Tepličke, Riečnici, Harvelke, Lutišiach — polovica sedemdesiatych rokov. Z hľadiska spontánnej spevnosti v čase výskumu možno ako živé označiť obce Liptovská Teplička, Východná, Riečnica, Harvelka Lutiše, Poľanovce, Myslava (len v najstaršej generácii žien), čiastočne Sebechleby).

9. *Piesňový repertoár* — vychádzajúc z lokálne viazaného tradičného fondu piesní zaznamenávame v skúmaných dedinách viac zlomov, charakteristických otváraním relatívnej lokálnej uzavretosti (od 19. storočia). Zaniknutá tradičná vrstva lokálnych piesní (doznievanie v pamäti najstarších obyvateľov): Láb — začiatkom 20. storočia; Poľanovce — jadro pred prvou vojnou, svadobné piesne pretrvávajú do súčasnosti; Dolná Poruba — štyridsiate roky; Prochot, Myslava, Sebechleby — štyridsiate, päťdesiate roky; Zalužice — začiatok šesťdesiatych rokov.

9.1. Výrazné vlny importu do lokálnych piesňových repertoárov, zlomové obdobia zistené výskumom: Láb — na prelome storočia, možno i skôr; doznievanie lokálnej tradície medzi vojnami, ojedinele v päťdesiatych rokoch;¹⁶ Sebechleby — zásadný zlom začiatkom 20. storočia, vznikanie „nových tradícií“ ešte v tridsiatych a štyridsiatych rokoch a neskôr, v predvojnovom období doznievanie staršej vrstvy repertoáru; Čičmany — zlom na prelome 19. a 20. storočia, v tridsiatych, štyridsiatych rokoch zastavenie vývinu, umŕtvenie repertoáru; Dolná Poruba — zlom začiatkom 20. storočia, zánik tradičnej vrstvy v štyridsiatych rokoch; Východná — prvé desaťročia 20. storočia, založenie JRD (1958); Poľanovce — zánik už pred 1. svetovou vojnou, doznievanie v medzivojnovom období, prežívanie v svadbe; Prochot — zlom pred 1. svetovou vojnou, zásadný zlom — 2. svetová vojna; Myslava — pred 1. svetovou vojnou, medzivojnové obdobie; Liptovská Teplička — tridsiate až päťdesiate roky, sedemdesiate roky (založenie JRD); Zalužice — medzivojnové obdobie, koniec päťdesiatych rokov (zal. JRD); vybudovanie Zemplínskej Širavy); Riečnica — päťdesiate roky, sedemdesiate roky (vysťahovanie obce); Harvelka — päťdesiate roky — s väčšou intenzitou ako v Riečnici, intenzív-

nejšie kontakty s okolím; Lutiše — šesťdesiate roky, muži — už medzi vojnami.

9.2. V rámci procesu unifikácie piesňového repertoáru Slovenska možno sledovať určité *módne vlny*, ale aj pozvoľné preberanie piesní z iných prostredí, masovokomunikačných prostriedkov a pod. Napr. módnú vlnu sentimentálnych piesní západoeurópskeho typu zaznamenávame na Slovensku priebežne od prelomu 19. a 20. storočia až do šesťdesiatych, sedemdesiatych rokov.¹⁷ Z hľadiska prieniku tejto vrstvy piesní do repertoáru slovenskej dediny sa všeobecne javí ako kľúčové medzivojnové obdobie, niekde i začiatok 20. storočia. Možno tu hovoriť tiež o určitej geografickej podmienenosti obľuby sentimentálnych piesní — vlna išla od západu na východ, pričom východné Slovensko ňou nebolo natoľko zasiahnuté (výnimku tvorí v rámci skúmaných obcí Liptovská Teplička a Myslava). Tento trend súvisí s udomáňovaním „kultu mestskej kultúry“ a materiál nám umožňuje pomerne presne sledovať jeho časové relácie v jednotlivých prostrediach.

V procese unifikácie lokálnych repertoárov možno pozorovať tiež „módne hity“, jednotlivé piesne obľúbené v určitom období na širšom teritóriu. Je to napr. pieseň *Hore dedinou*, frekventovaná ešte v medzivojnovom období — v dvadsiatych rokoch v Dolnej Porube, v tridsiatych rokoch v Riečnici, atď., *Osirelo dieťa*, pieseň známa zo školy vo viacerých obciach z medzivojnového obdobia (Sebechleby, Prochot) alebo *Jednej céry mamka* (Sebechleby — tridsiate roky), v novšom období *Neďaleko od Trenčína* (Sebechleby šesťdesiate až začiatok sedemdesiatych rokov), *Vysoký jalovec* (koniec sedemdesiatych, zač. osemdesiatych rokov — Sebechleby, Dolná Poruba). Módne vlny silnejšie postihli repertoár v prostredí, kde nepôsobila, alebo len sporadicky účinkovala

dedinská folklórna skupina. Tieto obce sa celkove vyznačujú väčšou dynamickosťou repertoáru, a to nielen v poslednom období.¹⁸ Svoju úlohu pri formovaní nadlokálneho repertoáru piesní zohralo i pôsobenie školy, a najmä pripravovateľmi Slovenských spevov vydávané *Venčeky* slovenských ľudových (ale i umelých a zľudovelých) piesní. Všeobecnej obľube sa tešili tiež viaceré jarmočné piesne (*Neďaleko mesta německého, Poslyšte novinu prežalostnú* atď.).

9.2.1. V širšom celoslovenskom (interregionálnom) porovnaní zaznamenávame aj v unifikovanom celonárodnom repertoári určité *odlišnosti*, ktoré sú výrazom viac alebo menej intenzívne pocitovaného regionálneho, príp. i lokálneho povedomia nositeľov. Dostredivosť folklóru nadobúda v jednotlivých prostrediach osobitné dimenzie (lokálne, mikroregionálne, regionálne, ktoré najmä v posledných desaťročiach úzko súvisia s určitým zvonku podporovaným a masovokomunikačnými prostriedkami pestovaným „kultom folklóru“. Lokálne povedomie a dostredivosť folklóru veľmi úzko súvisí tiež s pôsobením dedinských folklórnych skupín a je determinované charakterom predchádzajúcich štádií vývinu tradičnej kultúry lokality. Výskumy potvrdili výraznejšie pretrvávajúce, príp. i upevňovanie povedomia lokálnej identity a odlišnosti repertoáru v obciach folklórne živých, s pôsobiacou DFS a s vyšším stupňom zachovalosti tradičných foriem kultúry.

9.2.2. Povedomie lokálnej špecifickosti spevnej kultúry:

výrazne uvedomované: Čičmany, Liptovská Teplička, Východná, Liptovské Sliache, Riečnica, Lutiše;

oslabené: Sebechleby, Myslava, Zalužice, Láb;

absentujúce: Prochot, Dolná Poruba, Poľanovce.

lokalita	rok výskumu	predharmonické piesne	oblasť
Sebechleby	1978—79	3,703 ‰	Hont
Čičmany	1956, 1959	44,55 ‰	horný
	1983	44,99 ‰	Trenčín
Dolná Poruba	1922—23	21,17 ‰	dolný
	1983	24,08 ‰	Trenčín
Riečnica-Harvelka	1974—75	75,75 ‰	Kysuce
Turá Lúka	1954	35,06 ‰	Myjava
Liptovské Sliače	1954	59,82 ‰	Liptov
Bajerov	1953	48,87 ‰	Šariš
Veľké Zalužice	1952—54	27,77 ‰	Zemplín
Rejdová	1949, 1953, 1954	17,69 ‰	Gemer
Zuberec	1958	75 ‰	Orava
Batizovce	1959	68,32 ‰	Spiš
Hrochov	1957—58	69,035 ‰	Podpoľanie

9.2.3. Unifikácia sa premieta nielen v repertoárovej skladbe, ale tiež v spôsobe interpretácie piesní a v stupni zachovalosti špecifického lokálneho či mikroregionálneho interpretačného štýlu. Spôsob spevu sa pritom buď podvedome prispôbuje nadlokálnej norme (viachlas — paralelné tercie, ústup ozdobjného improvizovaného spevu všeobecne), alebo sa mechanicky „učí“ dedinskou folklórnou skupinou osvojený

„lokálny štýl“ (Východná, Liptovská Teplička, Čičmany). Ilustrujú to nasledovné ukážky z Čičmian, kde je takýto „netvorivý“ interpretačný prístup k spievaným piesňam v osemdesiatych rokoch bežný. Piesne spievajú viacerí interpreti i s melodickými ozdobami rovnako. Kodifikoval sa tu jeden variant piesne ako „jedine správne čičmiansky“.¹⁹

(♩ = cca 48)

Na ho - le len, o - ven - ki, na ho - le,

na ho - le len, o - ven - ki na ho - le,

má - me má - lo se - ne - čka f sto - do - le.

1. (:Na hoľe len, ovenky, na hoľe, :)
(:máme málo senečka f stodoľe.:)

2. (:Na hoľi je veľiká inovat, :)
(:gďe buďeme ovenky zimovat. :)

Ukážka č. 1. Spievala M. Brunzová, nar. 1931, V. Gregorová, nar. 1930, v roku

1982 nahrála a prepísala E. Krekovičová

Ukážka č. 2. Spievala K. Piešová, 1916, A. Piešová, 1937, Z. Piešová, 1964, v roku 1982 nahrála a prepísala E. Krekovičová

1. (:Na hoľe ľen, ovenky, na hoľe,:)
(:máme málo senečka f stodoľe.:)
2. (:Na hoľi je veľiká inovat,:)
(:gde budeme ovenky zimovať.:)
3. (:Daj nám, bača, syra aj žinčice,:)
(:narosteme veľiké diefčence.:)

(♩ = cca 87)

Na ho - ľe ľen, o - ven - ki, na — ho ľe,
na ho - ľe ľen, o - ven - ki, na ho - ľe,
má - me má - lo se - ne - čka f sto - do - le.

The musical score is written on three staves in G major (one sharp). The tempo is marked as approximately 87 beats per minute. The melody features several triplets and a fermata over the word 'hoľe' in the first line. The lyrics are in Slovak and describe a rural scene of hay and sheep.

Ak by sme prijali hypotézu K. Plicku, ktorú vyslovil v súvislosti s hodnotením spôsobu spevu Evy Študeníčovej ako rezídua interpretačného štýlu, ktorý už zanikol (doznieval pravdepodobne v prvej polovici 19. storočia, príp. i skôr),²⁰ môžeme hypoteticky uvažovať o unifikácii interpretačného štýlu v slovenskej ľudovej piesni opäť ako o veľmi dlhodobom a pozvoľnom procese, ktorý v rámci nášho územia môže vykazovať i viac ako 100—150 ročné rozdiely v jednotlivých prostrediach. Tu zohral opäť významnú úlohu faktor pôsobenia dedinských folklórnych skupín a preferovanie niektorých, v celoslovenskom porovnaní osobitých lokalít či re-

giónov (napr. goralské obce hornej Oravy, Východná, Čičmany, Detva, Terchová, ženské spevácke skupiny na Kysuciach atď.).

10. Výskum piesní — podobne ako výskum Etnografického atlasu Slovenska²¹ — potvrdzuje dôležitosť členenia celého územia popri klasickom krajo-
vom delení na *južnú nížinnú časť a severné horské oblasti*. V súvisí s historickými, ekonomickými a ďalšími danosťami vykazujú nielen odlišný charakter tradičnej zložky hudobno-spevnej kultúry, ale i nerovnakú dynamiku vývinu. Horská oblasť vystupuje ako vývinovo oneskorená a viac lokálne diferencovaná (porovnanie horného a dol-

ného Spiša, Horehronia a dolného Pohronia, severnejšie položených horských oblastí stredného Slovenska v konfrontácii napr. s Hontom atď.). Naproti tomu piesňový materiál z nížinných oblastí je viac nivelizovaný, s rýchlejšie prebiehajúcimi procesmi, viac lokálne ako regionálne diferencovaný.

10.1. *Západné Slovensko* sa na základe výskumov javí ako oblasť s najmenej živým tradičným piesňovým materiálom, aj ako najmenej spontánne spevná. Lokálne viazaný tradičný repertoár tu funguje prevažne iba v podobe rekonštrukcií dedinských folklórnych skupín. Piesňový materiál tu vykazuje vysoký stupeň unifikácie, ktorá má svoje korene najneskôr v období 19. storočia.

V rámci celého územia osobitné postavenie zastáva oblasť *stredného Slovenska*. Charakter tradičnej ľudovej kultúry a jej stupeň zachovalosti v období prvotného záujmu o ľudovú kultúru zvonku tieto regióny svojim spôsobom poznačil aj v ďalšom období vývinu. Dokladom toho je aj ich relatívne archaický, výrazne regionálne, ale i lokálne diferencovaný charakter. Táto oblasť bola najviac vystavená vplyvom folklorizmu v zmysle uvedomelého návratu k miestnym tradíciám. V najväčšej miere tu funguje symbióza primárnych a sekundárnych foriem existencie piesne. Pozorujeme tu často vývinovú stagnáciu v súvisi s objektívnymi (Kysuce, Orava) i subjektívnymi (Čičmany, Liptovské Sliače) faktormi. Jedným z dôsledkov dlhodobého intenzívneho pôsobenia dedinských folklórnych skupín je čiastočné deformovanie pôvodných foriem lokálnej kultúry. Prejavuje sa v zdôrazňovaní lokálne špecifického na úkor regionálneho,²² alebo (častejšie) naopak.²³

Východné Slovensko vykazuje v porovnaní s ostatnými oblasťami Slovenska osobitnú vývinovú dynamiku. Možno predpokladať, že to súvisí s odlišným

vývinom tejto oblasti Slovenska i v starších obdobiach (kompaktnejšie kultúrne zázemie v tradičných zložkách kultúry). Celkovo pôsobí ako najviac aktívne, spontánne živé, miestami i značne vývinovo retardované, avšak piesňový materiál je tu pomerne výrazne unifikovaný. V niektorých oblastiach pozorujeme oveľa väčšiu rýchlosť prebiehajúcich procesov, malú dostredivosť, vývin akoby v skokoch z jedného vývinového štádia do druhého, bez prechodu (Poľanovce, ale najmä Zalužice). Možno tu hľadať súvislosti s menšou starostlivosťou o organizované pestovanie folklóru v starších obdobiach (medzi vojnami, ale i v prvých desaťročiach po druhej svetovej vojne), dôležitým faktorom bol tiež moment odchodu za prácou do Ameriky a sezónarstvo v rámci kraja, ktorý mal za následok určitú izolovanosť východného Slovenska od ostatných oblastí. Výrazná spontánna životnosť piesní prináša so sebou aj ich neustále obohacovanie zvonku, dynamickosť a zabúdanie starších piesňových vrstiev. V manifestnom repertoári tu prevládajú „východniarske“ piesne zo všeobecne známeho celonárodného piesňového fondu a hudobne novšie harmonické, príp. prechodné melodické typy piesní. Východné Slovensko predstavuje pre nás zároveň rezervoár ďalších informácií o ľudovej kultúre a jej správaní sa v čase.

10.2. Nerovnomernosť vývinu Slovenska v sledovanom časovom rozmedzí dokladá i prehľad zastúpenosti predharmonických tonálnych štruktúr, teda hudobne staršej vrstvy slovenských ľudových piesní v doteraz spracovaných repertoároch jednotlivých obcí²⁴ (viď tabuľku na strane 113).

Aj keď tu nemožno vylúčiť moment náhodnosti a vplyvu nerovnakej metodiky terénneho výskumu (najmä v porovnaní päťdesiatych a osemdesiatych rokov), domnievame sa, že jednotlivé údaje možno považovať za po-

rovnateľné. Konfrontácia viacerých časových rezov (Čičmany, D. Poruba) potvrdzuje viackrát overený poznatok, že hudobné myslenie je aj napriek výrazným zmenám repertoáru až prekvapujúco rezistentné.

11. Pri výskume vystúpila do popredia problematika inovácií v spôsobe života a kultúre dnešného dedinského človeka, zaujímavá predovšetkým z hľadiska aktívnej produktivity a životaschopnosti lokálne špecifických foriem kultúry v dnešných zložitých a rýchlo sa meniacich podmienkach. Inovačné tendencie zaznamenal výskum jednak v štruktúre a výskyte spevných príležitostí, kde možno hovoriť o vzniku tzv. nových tradícií a tiež v novovznikajúcej piesňovej tvorbe pomerne širokého funkčného i tematického rozptylu.

11.1. Pre oblasť tzv. *nových tradícií* vznikajúcich v skúmanom časovom rozmedzí potvrdzuje výskum ako charakteristický znak väčšiu dynamickosť a nezriedka kratšiu existenciu. Takéto inovácie sú motivované buď inštitucionálne (aktivita Zborov pre občianske záležitosti v Lábe, Prochoti, Klubu dôchodcov v Myslave a pod.), alebo vznikajú spontánne (napr. spievanie svadobných piesní „na rozlúčku“ v Sebechleboch, ktoré tu manifestne fungovalo od tridsiatych do sedemdesiatych rokov 20. storočia, či aktívne pestovanie novovznikajúcich žartovných „častušiek“ charakteru prekáračiek medzi mládežou v tridsiatych rokoch v Čičmanoch, ktoré dnes už nefunguje). Pozorujeme tu určitú všeobecnú (nie všade rovnako silnú) tendenciu ústupu spontánnej a silnejšieho vplyvu inštitucionálnej podmienenosti inovácií toho druhu. Výskumy súčasných tendencií upozornili na súvislosť potreby a vzniku tzv. nových tradícií so stupňom zachovalosti tradičnej kultúry. Absencia, resp. určitý stupeň zániku tradičných foriem spôsobu života a kultúry ľudu vytvárajú v niektorých prostrediach priaznivú klímu

na uspokojenie potreby tzv. nových tradícií ako inovovanú formu potvrdenia identifikácie jednotlivca so spoločenstvom. Najvypuklejšie vystúpila potreba vzniku týchto „nových tradícií“ v obciach Sebechleby, Prochot, Láb a Myslava. Z inštitucionálne podporovaných príležitostí, ktoré bývajú nezriedka i príležitosťami k vzniku novej piesňovej tvorby, sme pri výskume zaznamenali oslavy oficiálnych výročí a sviatkov (SNP, pálenie ohňov na 1. a 9. mája atď.), ako aj medzníkov v živote človeka (občianske obrady), ale i pracovne a spoločensky determinovaných príležitostí (výročné schôdze JRD, rôznych spoločenských organizácií), ktoré detailnejšie zaznamenal výskum obyčajovej kultúry. V prípade spontánne i pod vplyvom inštitúcií vznikajúcich tzv. nových tradícií zohráva veľmi dôležitú úlohu osobnosť jednotlivca (Východná, L. Teplička, Prochot, Sebechleby).

11.2. Výskumy upozornili tiež na prekvapujúco všeobecné zastúpenie *novovznikajúcej piesňovej tvorby*²⁵ v piesňovom repertoári, kde tieto piesne tvoria vo väčšine prostredí síce okrajovú a nie príliš početnú, avšak nezastupiteľnú zložku. S novovznikajúcou piesňovou tvorbou sme sa stretli jednak v lokalitách folklórne živých (L. Teplička, Lutiše, Čičmany, Poľanovce, Lipt. Sliache), ale aj v obciach, kde v skúmanom čase už chýbalo širšie zázemie tradičnej miestnej hudobno-spevnej kultúry (Prochot — až 7 zistených autorov; Sebechleby, Láb). Nová tvorba piesní vystúpila ako aktuálna nielen pre obdobie posledných 40 rokov, ale prinajmenšom i pre etapu po prvej svetovej vojne. Dôležitým, nie však všade jednoznačným stimulom vzniku nových piesní je opäť inštitucionálna podmienenosť (tvorba piesní s tematikou JRD, k oficiálnym oslavám rôznych výročí, tvorby pre občianske záležitosti, školských slávnosti — MDŽ, rozlúčka so školou a pod.). Významnú úlohu aj tu zohráva pô-

sobenie tvorivých osobností (M. Mezovská z L. Tepličky, Z. Debnárová z Východnej, J. Ondrejča z Čičmian, a pod.), a spoločenská, ale i individuálna potreba novej tvorby, ktorá zastáva i v dnešných podmienkach viaceré funkcie tradičného folklóru. Je to potreba sociálnej kontroly v dedinskom spoločenstve (ktorú nová tvorba nezriedka saturuje) a potvrdzovanie lokálnej, príp. užšej spoločenskej identity a intimity. Je tiež prostriedkom špecifickej aktívnej tvorivej sebarealizácie autora (jednotlivca či užšieho kolektívu) a uspokojuje dôležitú potrebu ozvláštnenia určitých, predovšetkým krízových, prelomových alebo sviatočných situácií. V období silnejúceho pasívneho vzťahu k unifikujúcej kultúre širšej masovo-komunikačnými prostriedkami zohráva nová tvorba dôležitú aktivizačnú funkciu ako významný integračný i individuálno-realizačný faktor.

HODNOTENIE MATERIÁLU

12. DOLNÁ PORUBA

12.1. Spevná aktivita: v dvadsiatych rokoch ešte výrazná, ale možno konštatovať prvé náznaky ústupu — už výskumy F. Kyselkovej a D. Stránskej z rokov 1922—1923²⁶ dokladajú spevnú aktivitu prevažne u mladších vekových vrstiev. Repertoár bol zapísaný u interpretov vo veku do 40 rokov a ťažisko tvoria speváci okolo 20 roční. Už v tomto čase zaznamenáva D. Stránská nepísaný zákaz spievať pre ženy stredného a staršieho veku (s výnimkou svadieb, krstín a pod.). S podobným momentom sme sa stretli v Sebechleboch koncom 70. rokov — tiež ako s ukazovateľom ústupu spontánnej spevnej aktivity.²⁷ Zásadný zlom predstavujú v Dolnej Porube 40. roky, kedy dochádza k zániku tradičného lokálneho repertoáru. Zamiakajú dôležité spevné príležitosti, akými boli priadky, páračky, spev mládeže

v nedeľu po dedine. Pretrvávajú ešte jednotlivé piesne v rámci svadby (*veselárske*), spev *pri košari* (ku ktorému sa však neviazal špecifický repertoár — spievalo sa všetko) a v poli — asi do 50. rokov. OĎ konca 50. rokov je tu jednoznačná orientácia na trenčiansku dychovku ako novšiu vrstvu repertoáru bez lokálnych špecifik. V roku 1983 nemožno obec označiť za folklórne živú.²⁸ Kľúčovou spevnou príležitosťou dodnes zostáva svadba, avšak už bez manifestného pestovania tradičných obradových piesní. Napriek existencii folklórnej skupiny možno pozorovať čoraz evidentnejšie inklinovanie k pasivite. Prejavuje sa jednak v ústupe spevnej aktivity, ako aj v pasívnej závislosti od cudzích vzorov. Novú tvorbu sme tu zaznamenali iba u jednej speváčky a boli to piesne amatérskeho charakteru s tematikou JRD, spievané na všeobecne známe melódie.

2.2. Repertoár mládeže z rokov 1922—1923 je v súčasnosti značne prekrytý novšími vrstvami. Iba časť z piesní zaznamenaných starším výskumom sa dodnes uchovala v pamäti, a to aj napriek tomu, že výskum v 80. rokoch sme robili aj u tej istej generácie ako F. Kyselková. V 279 piesňových záznamoch z roku 1983 sme v zápisoch F. Kyselkovej a K. Plicku našli iba 40 navzájom korešpondujúcich variantov (textov, melódií, príp. celých piesní). 120 piesní zistených bádateľmi v 20. rokoch sme už po 60 rokoch nezaznamenali. Svedčí to jednak o vysokom stupni individualizácie piesňovej kultúry Dolnej Poruby už v 20. rokoch, a jednak to potvrdzuje veľkú dynamickosť repertoáru v sledovanom časovom rozmedzí. Je veľmi zaujímavé, že s viacerými piesňami, ktoré D. Stránská označovala ako prinesené odinakaľ (z robôt, z vojny), sa stretávame v tejto obci aj dnes, teda zrejme sa v repertoári v neskoršom období udomácnili.

Zvolna

Na - čo som vám má ma - mi - čko vi - rós - la,
na - čo som vám od ma - líč - ka chléb jed - la,
keď som ma - la na vás ro - biť, mo - se - la som
preč u - cho - diť, jag bych va - ša ne - bo - la.

Ukážka č. 3. Spievala Nedelková Oze - fa, 18 ročná, v rokoch 1922—23, zapí - sala F. Kyselková, archív ÚEF ČSAV Brno, inv. č. A-315, č. 73.

„Pieseň je na Porúbke neobvyklá. Je to pieseň svatebná, zpívajú jej nevesty, keď príde do domu ženichova po uvítaní, alebo si jej „zakáže“ večer. Po prvýkrát ju zpievala Oze - fa Nedelková na svojej svadbe na jaře 1922 a pôsobila ohromne prý na všetky prítomné; obojím rodičom plakali. Vyzvali Oze - fu, aby i nám ju zpievala, a tchyně jej měla znovu slzy v očiach. Oze - fa sa naučila píseň „na robotách“ někde prý u Trnavy.“

1. Načo som vám, má mamičko, vyrosla,
načo som vám od malička chléb jedla,
keď som mala na vás robiť,
mosela som preč uchodiť,
jag bych vaša nebola.
2. Čil vás prosím aj vy, druhá mamičko,
aby ste sa nehnevali na šetko,
bárs aj něco rospochybím,
šak to druhý ras napravím
a bude dobré šetko.

3. Čil vás prosím aj vy druhý tatičko,
aby ste sa nehnevali na šetko,
bárs aj něco rospochybím,
šak to druhý ras napravím
a bude dobre šetko.
4. Čil vás prosím aj vy druhí svatovia,
ďakujem vám za pýtanie,
do kostola sprevádzanie,
ďakujem vám srdečne.
5. Čil vás prosím aj vy moje družičky,
čo stojíte jag na nebi hvezdičky,
ďakujem vám za spievanie,
do kostola sprevádzanie,
ďakujem vám srdečne,
ďakujem vám srdečne.
6. Čil ta prosím aj ty družba najmladší,
čo si mi bol s celej svadby najkrajší,
ďakujem ti za výskanie,
mojich vlasí rozplétanie,
7. Čil vás prosím celá moja rodina,
čo som vás kedy rozhnevala,
otpusťte, otpúšťajte
a se mnú sa rozlúčajte,
ja mám svého manžela.

Hr - die - len - ko mo - jä ja - ko tá hr - káv - ka,
 ej, ven - ne v no - ci hr - ká, čo vo - lá šo - haj - ka.

Viaceré piesne označované D. Stránskou ako všeobecne známe zase neboli výskumom v 80. rokoch zistené.

Ukážka č. 4. Spieval Bližniak Hrehor, 30 ročný, v rokoch 1922—23 zapísala F. Kyselková. Archív ÚEF ČSAV Brno, inv. č. A-315, č. 18.

1. *Hrdielenko mojü
 jako tá hrkávka,
 ej, venne v noci hrká,
 čo volá šohajka.*

2. *Hrdielenko moje
 jako läté zvony,
 ej, nemôže privolať
 šohajčka z vojny.*

3. *Milý mój, milý mój,
 čo je za milého,
 ej, he nemôžem pozreť
 za svet na jiného.*

Už v 20. rokoch celú desatinu Kyselkovej materiálu označili sami informátori za piesne prevzaté. Bádateľka tu zachytila zaujímavé momenty prenikania cudzích piesní do repertoáru. Príkladom je i táto svadobná obradová pieseň.

Uš som sa o - že - nel, zau som si hul - va - ka,
 ma - la kra - vu do - jiť, sad - la pod bu - ja - ka.

Ukážka č. 5. Spievala Chalupníková Anna, 28 ročná, v r. 1922—23 zapísala F. Kyselková. Archív ÚEF ČSAV Brno, inv. č. A-315, č. 40.

„Patří k písňím zpívaným na svadbě. Dříve nebyla všeobecně známa. Před několika lety zazpíval ji ženich své nevěstě, která si ho brala z přinucení nerada. Velice jí tím zahanbil přede všemi, až k pláči. Od té doby píseň je známa všem...“

1. *Uš som sa ožeňel
 vzal som si hulváka,
 išla kravu dojiť,
 sadla pod bujaka.*

2. *Uš som sa ožeňel,
 mám ženu rapavú,
 akoby sa zebrało
 kolečko ze saňu.*

(♩ = 148)

(☞) Uš som sa o - že - ňel, vzal som si hul - vá - ka,

1) i. - šla kra - vu do - jít, sad - la pod bu - ja - ka.

1)
(2sfa)

Ukážka č. 6. Spievala M. Trokanová, nar. 1905, v roku 1983 nahrála a zapísala E. Krekovičová.

Dynamickosť a zabúdanie piesní dokladá aj porovnanie svadobných piesní v zápisoch F. Kyselkovej a z nášho výskumu z r. 1983. Svadobné piesne tvoria najpočetnejšiu zložku tradičného repertoáru. F. Kyselková zaznamenala 35 obradových svadobných piesní, náš výskum 44. Materiál však korešpondoval iba v 8 prípadoch. Množstvo piesní spätých s jednotlivými obradovými úkonmi, ako čepčenie, a pod., prípadne komentovaných ako „pri každom sobášii obvyklá“, v našom materiáli chýba. Uchovali sa predovšetkým piesne zábavného charakteru (prekáračky, pred muzikou a pod.), spievané na obecnú „veselársku“ nôtu. Piesne spievané na „obecnú nôtu“ vykazujú všeobecne väčšiu zotrvačnosť v repertoári v čase.²⁹

12.3. S ú č a s n ý s t a v: spontánnym životom žije takmer výlučne dychovkou ovplyvnená dolnotrenčianska vrstva, určitý vzťah k starším vrstvám miestneho repertoáru, poznačený odstupom a raritnosťou, sa tu vytvára a upevňuje vďaka folklórnej skupine, založenej v roku 1976, ktorej členovia nie sú priamymi nositeľmi interpretovaných piesní — ide o rekonštrukcie. Skôr výnimočne ako bežne ovládajú niektoré tradičné

miestne piesne ešte obyvatelia narodení v rokoch 1920—1924. Určitým momentom nerovnakosti vývinu v rámci obce je porovnanie centrálnej časti a osád, kde je badateľná retardácia v niektorých zložkách ľudovej kultúry (architektúra, spôsob bývania atď.). Informácie o repertoári nám poskytli takmer výlučne individuality s hlbším vzťahom k piesni a v súčasnosti je veľmi ťažké vyčleniť tu kolektívne viazané jadro repertoáru, keďže piesňový fond je výrazne individualizovaný. Samotní členovia DFS sú dosť bezradní pri získavaní materiálu pre svoj repertoár. Hoci proces unifikácie repertoáru má svoje korene v staršom období, ústup spontánnej spevnej aktivity zaznamenávame až v posledných desaťročiach (60.—70. roky). Súvisí pravdepodobne s intenzívnejším odchodom mladých ľudí z obce najmä v dôsledku zákazu stavby nových domov, keďže D. Poruba bola vyhlásená za mestrediskovú obec. V tejto súvislosti by možno zaujímavé poznatky prinieslo sledovanie vekového priemeru obyvateľov obce v jednotlivých časových obdobiach.

12.2.1. Porovnanie tých istých piesní zaznamenaných v 20. a 80. rokoch vykazuje veľmi výraznú variabilitu, svedčiacu o ich aktívnej životnosti v tomto časovom rozmedzí. Z tohto hľadiska je zaujímavé porovnanie pohybov reper-

toáru v čase v Čičmanoch a Dolnej Porube. Obce majú svojím charakterom tradičnej ľudovej kultúry i ekonomickým, zamestnaneckým, atď. faktorom mnoho spoločných črt. Dôležitým spoločným znakom je fakt, že pôda obyvateľov obce neuživila. Rozšíril sa tu podomový obchod pred 1. svetovou vojnou a masové boli odchody mladšej časti obyvateľstva na sezónne poľnohospodárske práce. Rozdielna je geografická poloha týchto lokalít, pričom najmä blízkosť priemyselného centra zohrala v Dolnej Porube významnú úlohu. V Čičmanoch to bolo zase masové vysťahovalectvo a odchody za prácou do západnej Európy. Kontakt obyvateľov oboch lokalít s okolitým svetom mal za následok nerovnaký postoj pôvodných nositeľov tradičnej ľudovej kultúry k nej. V D. Porube odklon a stotožnenie sa s masovou a mestskou kultúrou, v Čičmanoch naopak príklon k tradičnej ľudovej piesni, výšivke, architektúre atď. V dôsledku toho aj repertoáre piesní oboch obcí sa v sledovanom čase správali celkom odlišne a súčasný stav je tu úplne rozdielny. Otvorenosť repertoáru na prelome storočia, resp. náchylnosť k nej bola v prvých desaťročiach tohto storočia v oboch lokalitách zhruba rovnaká (v Čičmanoch bol repertoár možno o niečo archaickejší). Repertoár Dolnej Poruby sa v tomto období vyznačoval výrazným dynamizmom a striedaním módných vln, orientáciou na unifikovaný repertoár. Naproti tomu v Čičmanoch zohralo kľúčové medzivojnové obdobie dôležitú úlohu (folklorizmus, turizmus, výchova k uvedomelému vzťahu k hodnotám lokálnej ľudovej kultúry) pri zakonzervovaní, fixovaní repertoáru, a to najmä jeho tradičných zložiek, na celých 40—50 rokov takmer bezo zmeny. Ustúpila síce variabilita piesní, ale určité *kolektívne známe jadro* repertoáru sa tu uchovalo dodnes aj vo vedomí najmladšej generácie (17—20 ročných). Aspekt odchodov na sezón-

ne poľnohospodárske práce — v oboch obciach rovnako intenzívny — sa do oblasti ľudovej piesne premietol v Dolnej Porube a v Čičmanoch celkom inak.

13. LÁB

13.1. *S p e v n á a k t i v i t a*: nemáme k dispozícii natoľko podrobné porovnávacie materiály zo starších období, avšak ukazuje sa, že v konfrontácii s ostatnými skúmanými lokalitami je tu spevná aktivita najnižšia. Nie je to obec v súčasnosti folklórne živá. Muži spievali v posledných desaťročiach viac ako ženy, avšak repertoár je v podstate rovnaký. Výraznejší pokles aktivity možno opäť dávať do súvislosti s obdobím po druhej svetovej vojne. V medzivojnovom období (20.—30. roky) predpokladáme ešte aktívnu spevnosť. Dnes sú spevné príležitosti v živote obyvateľov Lábu len výnimočné a prechádzajú v značnej miere na bázu inštitucionálnej podmienenosti, a to aj v najstaršej generácii (stretnutia dôchodcov). Mladšie vekové vrstvy sú už jednoznačne orientované na blízke mesto (Bratislavu). V posledných rokoch pozorujeme návraty k zvyšku určitého (silne zredukovaného) tradičného lokálneho spevného repertoáru prostredníctvom folklórnej skupiny založenej v roku 1970, ktorej členovia sa „učia“ staré piesne a tance, aké už ani ich rodičia nepamätajú. Opäť tu zohráva dôležitú úlohu pamätník — jednotlivec (Eva Benceová) ako dôležitý zdroj informácií pre DFS. Nie je tu záujem ani o inde veľmi dôležité a živé spevné príležitosti, akými sú výročné členské schôdze (zlúčené JRD má sídlo v Zohore).

13.2. *R e p e r t o á r*: zásadnú zmenu, zlomový odklon od miestneho lokálneho repertoáru tu možno predpokladať už koncom 19. storočia, azda i skôr. Určité doznievanie tradičného základu v pamäti nositeľov pozorujeme v období medzi dvoma vojnami. U 80-ročného informátora zaznamenala ešte v roku 1953 po-

čas výskumov družstevnej dediny M. Kosová³¹ neveľký počet obradových piesní (vianočných), ktoré manifestne fungovali ešte približne koncom 19. stor. a ojedinele doznievali ešte v prvých dvoch desaťročiach 20. stor. V dnes zistenom repertoári najstaršej generácie (70—80-ročných) prevažujú piesne jarmočné, sentimentálne západoeurópskeho typu, valčíkové a nachádzame tu tiež mnoho českých piesní a šlágrov, ako doklad výrazného dlhodobejšieho vplyvu blízkej mestskej kultúry i Moravy. Asi v 50. rokoch bola v repertoári výrazná prevaha šlágrov a jednoznačná orientácia na mestskú kultúru. Svoju úlohu tu zohral tiež moment rozvinutého obchodu so zeleninou (pred 1. vojnou v Rakúsku, neskôr v Bratislave a na Morave), sezónne poľnohospodárske práce, silné vystahovalectvo do Ameriky, a najmä pracovné príležitosti v blízkosti Bratislave. Blízkosť mesta a industrializáciu tu možno označiť ako významný faktor. DFS vzniká pomerne neskoro — v čase, keď nacvičené prejavy sú už len rekonštrukciami a jej činnosť sa dotýka iba úzkeho okruhu zainteresovaných (organizátorov, členov DFS a ich najbližších rodinných príslušníkov). Členovia DFS sú príslušníkmi najmladšej vekovej vrstvy, ktorá poníma prácu v skupine ako ktorúkoľvek inú záujmovú činnosť. Pracujú sporadicky, vždy len na konkrétnu objednávku (v roku 1983 to bol napr. ples Záhorákov v Bratislave, pre ktorý pripravovala DFS z Lábu program) a v obci sa o nich bližšie nevie.

14. ZALUŽICE

14.1. Spontánna aktivita: pozorujeme intenzívny pokles spontánnej spevnej aktivity obce v porovnaní s 50. rokmi, kedy sa v obci realizovali podrobné výskumy ľudovej kultúry i špeciálne piesní.³² Dynamika vývinu je tu v porovnaní s ostatnými skúmanými lokalitami mimoriadne vý-

razná. Intenzívny pokles aktivity možno sledovať najmä od konca 50. — začiatku 60. rokov. Dôležitú úlohu tu zohralo založenie JRD v obci v rokoch 1950—1951, stavba vodnej nádrže neďaleko obce (spojená s vystahovaním cigánskeho obyvateľstva z obce v roku 1963, a tým i so zánikom miestnej inštrumentálnej hudby) a so Zemplínskou Širavou spojený turizmus. Dôležitým faktorom urýchľujúcim prebiehajúce negatívne procesy v spevnosti obce je i blízkosť priemyselného centra — Michaloviec. Vo viacerých oblastiach kultúry a spôsobu bývania pozorujeme jednoznačnú závislosť od mestskej kultúry a vlašný, ba až pasívny vzťah k prejavom ľudovej kultúry vlastnej obce i k folklóru všeobecne. Povedomie lokálnej špecifickosti kultúry je tu v súčasnosti výrazne oslabené a zaznamenávame príklon k regionálnemu kultúrnemu cíteniu (Zemplín). Od roku 1923 chodil na výskumy do obce K. Plicka, v 50. rokoch P. Tonkovič a pracovníci Umenovedného ústavu SAV v Bratislave, v roku 1953 robili v obci výskum pracovníci Národopisného ústavu SAV — všetky tieto momenty nezanechali vo vedomí dnešných nositeľov intenzívnejšie stopy v hodnotení vlastnej ľudovej kultúry. Od 50. rokov tu sporadicky pracovala DFS, avšak ani táto nezapôsobila na kultúrne povedomie obyvateľov Zalužíc.

Spevné príležitosti: na Jána (*sobotki* — zanikli po 1. vojne); tancovanie karičiek asi do roku 1964; na Vianoce *po koledze* — po 2. vojne chodili už len cigánčatá; vinšovať na Vianoce a Nový rok chodia chlanci ešte i teraz; betlehemci chodili asi do roku 1960.

14.2. Repertoár: zásadný zlom v repertoári nastal, keď založili JRD (1950—1951). Od konca 50. rokov možno konštatovať prudký zánik tradičného repertoáru. Vo svadbe sa zachoval *redový* tanec s piesňami, identický s ostatnými skúmanými obcami východného

Slovenska. V strednej generácii — neznalosť tradičných piesní, ojedinele ešte v najstaršej vekovej vrstve širší repertoár takýchto piesní.

15. PROCHOT

15.1. **Spevná aktivita:** zásadným prelomovým obdobím v tejto obci sú roky druhej svetovej vojny (vypálenie obce), avšak už v medzivojnovom období bol repertoár značne otvorený, bez znakov lokálnych špecifik. Povedomie obyvateľov je viac regionálne ako lokálne. Obec nebola v skúmanom čase folklórne živá. Zaujímavým momentom bola v Prochoti pomerne rozsiahla tvorba nových piesní (spravidla inovovaných či novoutvorených aktuálnych textov spievaných na všeobecne známe melódie), aktuálna v 30. rokoch, ale i v súčasnosti. Určité snahy o aktivizáciu — prostredníctvom Zboru pre občianske záležitosti a osobnosti A. Zliechovcovej — pozorujeme vo vytvorení tzv. „spevokolu“ pripravujúceho program pre občianske obrady. Keďže tu chýba zázemie rozvinutejšej tradičnej piesňovej kultúry, siahajú k piesňam rôzneho, prevažne unifikujúceho charakteru z oficiálne vydávaných spevníčkov, určených ZPOZ-om. Nezanedbateľným faktorom vo vývine spevnosti bol aj v tejto lokalite moment odchodov na sezónne poľnohospodárske práce v medzivojnovom období (Třebišov, Zemplín, južné Slovensko). Viaceré piesne označovali informátori ako prinesené z majerov.

15.2. **Repertoár:** zaznamenávame dva zásadné zlomy: prvú a druhú svetovú vojnu, pričom novšia vrstva repertoáru prekrýva staršiu zhruba v období 1. svetovej vojny. Prienik šlágrov a sentimentálnych piesní je aj v ženskom repertoári výrazný už v medzivojnovom období. Novovznikajúca tvorba ako lokálne špecifikum má prevažne spoločenský charakter, je výrazom potrieb spoločnosti, bez vyšších umeleckých ambí-

cií. Obľuba novej piesňovej tvorby je v obci všeobecná. Výskum zistil všeobecné rozšírenie piesne o domáckej výrobe pálenky, ktorá vznikla podľa informácií v r. 1935, jarmočnej piesne o smrti, ktorá prišla na pytačky a epické piesne s incipitom *Ľeďaleko mesta nemeckého*. Dôležitú úlohu v spevnej aktivite tu zohráva spievanie v kostole (najmä v období sviatkov). Aj keď v tejto obci zohral dôležitú úlohu moment industrializácie a blízkosť Žiaru nad Hronom ako priemyselného centra, v podstate výskum nezistil existenciu rozvinutejších, lokálne špecifických foriem hudobno-spevnej kultúry ani v starších obdobiach. Súvisí to zrejme s historickými danosťami (nemecký pôvod osídlencov). V súčasnom období pozorujeme ústup spontánnej spevnosti a jej prechod na inštitucionálne viazané podoby (pôsobenie ZPOZ-u). Ústup aktivity je evidentný najmä od 40.—50. rokov a ako to výstižne charakterizovala informátorka nar. r. 1922: *Spievať to je už ňeská ňie v móde*.

16. LUTIŠE

16.1. **Spontánna aktivita:** je to obec folklórne živá a v porovnaní s ostatnými skúmanými lokalitami výrazne oneskorená vo vývine. Podobne ako v Riečnici a Harvelke zaznamenávame tu tradičný základ repertoáru ako bežne manifestne fungujúci. Existujúca DFS nemá problémy so získavaním materiálu, keďže jej členovia sú priamymi nositeľmi tradície. Začiatok 80. rokov je však aj tu charakteristický odklonom pôvodných nositeľov od miestnych tradícií ľudovej kultúry všeobecne. Ústup spontánnej spevnej aktivity tu prebieha ako ešte nie celkom jednoznačne vykryštalizovaný proces. Počas výskumov (1984) sme zaznamenali určité prelomové obdobie odklonu od tradícií (napr. obyvatelia obce sa hanbia pred „cudzími“ za svoj spôsob bývania, sú veľmi nedôverčiví, v styku s „cudzími“ si

uchovávajú určitý odstup). Výskum umožnil časové určenie *zániku spevných príležitostí*: spev na poli — v rokoch 1968—1969 už nefungoval; páračky — ešte koncom 60. rokov živé, teraz už len staré ženy; pri kravách a ovciach — spev ešte v r. 1973—1974; svadba prenesená do hotelov asi v rokoch 1973—1975, členovia DFS ju organizujú tradičným spôsobom, ostatní novým.

Spevné príležitosti v skúmanom období živé: zábavy — moderná hudba, v prestávkach hrá „drevená muzika“; váľanie a stavanie májov — spev s „drevenou muzikou“ na spôsob Terchovej, mládež; odvod regrútov a odchod na vojnu; krstiny — na starý spôsob — chodenie s košíkmi, spev krstinových piesní;

Nové tradície: dievčatá zo SZM spievajú kamarátke na svadbe; ZPOZ — založil v r. 1976 pre svoje účely DFS — účinkuje na svadbách, pri vítaní detí do života, strieborných svadbách, pri rozlúčke s brancami, MDŽ, posedenie s dôchodcami.

16.2. Repertoár: práve sledujeme zánik tradičných a konštituovanie nových javov v spevnosti. Ešte 15 rokov od zániku javu (spevnej príležitosti, piesne s ňou späté) je tento ešte vo vedomí veľmi živý. Veková vrstva žien narodených začiatkom 40. rokov bežne ovláda tradičné miestne piesne a špecifický interpretačný štýl. U mládeže a detí badáme už výraznejšiu orientáciu na Terchovú ako vzor (známy a preferovaný v masovokomunikačných prostriedkoch). Starší Lutišania im takýto spôsob interpretácie neschvaľujú ako nie lutišský. Zhruba začiatkom 60. rokov tradičný repertoár obce manifestne fungoval, od konca 60. a začiatku 70. rokov dochádza k výraznejšiemu zániku niektorých zložiek repertoáru. Veľké odlišnosti zaznamenal výskum v repertoári mužov a žien. Muži mali v tejto obci oveľa otvorenejší, unifikovanejší repertoár. Je zaujímavé, že u žien do-

dnes aktuálne odchody začiatkom leta na sezónne poľnohospodárske práce na juhozápadnom Slovensku („na repu“) nezanechali výraznejšie stopy v repertoári piesní. Viazanosť na pôdu a určitá geografická i kultúrna uzavretosť (odlišný stupeň vývinu ako prostredie, do ktorého odchádzali) opäť zapôsobili ako dôležitý faktor spomaľujúci vývin. Svoju úlohu tu zohrala aj pomerne veľká izolovanosť osád v rámci lokality a dôležitým faktorom vývinu bola tiež existencia „drevených muzík“, ktoré tu takmer v každej osade donedávna aktívne pôsobili. Aj teraz účinkuje v Lutišiach takéto tradičné muzikantské zoskupenie pozostávajúce z mladých muzikantov. Výskum zaznamenal výrazné povedomie lokálnej špecifickosti miestnej piesňovej kultúry. Funkčný invariant tradičného repertoáru a terminológia piesní je tu dodnes živá vo vedomí nositeľov. DFS zohráva v Lutišiach dôležitú úlohu v tomto štádiu vývinu, keď dochádza k zásadnému zlomu a odklonu od miestnej ľudovej kultúry, nenahraditeľnú. Keďže tradičná piesňová vrstva bola v čase vzniku DFS ešte živá, nedochádza tu k prudkej unifikácii, ale sledujeme pozvoľný prechod od lokálneho k regionálnemu povedomiu. Nositeľom tejto tendencie je najmladšia generácia a realizuje sa prostredníctvom toho, čo jej je z unifikujúcej vrstvy najbližšie — cez Terchovú. V skúmanom čase tu vzniká určitý „kult folklóru“ v dobrom slova zmysle, ktorý, dúfajme, zabráni prudšiemu zániku hodnôt tradičnej ľudovej kultúry. Pozorujeme veľa podobných črt s Riečnicou a Harvelkou v polovici 70. rokov, a to nielen v charaktere materiálu (tvorila jeden mikroregión), ale i v dynamike vývinu a v jej štádiách v súčasnosti.³³ V tejto z hľadiska ďalšieho vývinu nebezpečnej fáze je veľmi dôležitá výchova nositeľov k uvedomovaniu si nielen negatívnych, ale i pozitívnych hodnôt ľudovej kultúry.

17. POLANOVCE

17.1. Spontánna spevnosť: mimoriadne živá, aktívna vo všetkých generačných vrstvách. Napriek absencii kolektívnymi normami kodifikovaných spevných situácií výročného obyčajového cyklu (okrem betlehemskej hry, spievania nábožných piesní zo spevníka na Vianoce a predvádzania „betlehemskej cesty“) je tu potreba spevu neustále veľmi aktuálna. V obci neexistuje DFS a neboli tu ani nijaké pokusy o „výchovu“ nositeľov vo vzťahu k folklóru. Dôležitú úlohu v súčasnosti zohrávajú vynikajúci (všeobecne uznávaní) speváci. V celom kontexte spevných príležitostí ako určitý anachronizmus funguje *svadba*, do ktorej sa vlastne kumulovali všetky prvky obradovosti. Je v skúmanom období živá, nabitá tradičnými prvkami. V rokoch 1975—1985 prebieha však aj v tejto zložke badateľný proces uvoľňovania záväznosti jednotlivých úkonov a redukcia s nimi spojených piesní. V iných zložkách kultúry nefungujú už spontánne obradové prvky, aj predvádzanie betlehemskej hry je závislé od iniciatívy jednotlivca (organizátora). Mestská kultúra ako vzor sa aktívnejšie prijíma iba v najmladšej generácii. Sledovanie rozhlasu a televízie nie je v porovnaní s inými lokalitami všeobecné. Pozorujeme tu vedomý odstup od oficiálnej kultúry, a to najmä v strednej a staršej vekovej vrstve. Existencia JRD v tejto obci príliš nezvýšila životnú úroveň obyvateľov a nie je ani jednoznačne integrujúcim prvkom, keďže sídlo zlúčeného JRD je v inej obci. Z obradových situácií sa podarilo časovo vymedziť len zánik pohrebných plačov, ku ktorému došlo v 20. až začiatkom 30. rokov.

17.2. Repertoár: je síce živý, ale prekvapujúco unifikovaný, ťažko tu môžeme špecifikovať lokálne viazaný fond piesní. Zrejme existuje, ale nepozostáva už z tradičných vrstiev. Homo-

genizácia sa premieta najmä v melodickú zložku piesní (viaceré zaujímavé balady sa tu spievajú na melódie „odrhovačiek“ a dychoviek). Stopy starších vrstiev repertoáru nachádzame ešte v speve žien narodených pred rokom 1922, teda posledné štádium tu doznieva približne v 40. rokoch 20. storočia. Sú to predovšetkým piesne svadobné a tanečné. Svadobné piesne sú v skúmanom období živé i vo vekovej vrstve mládeže (okolo 20-ročných). Sú to piesne *pri pierku*, tanec s kosou pri snímaní venca, *redový*. Čítanie je viac regionálne ako lokálne determinované. V tejto súvislosti by mnohé osvetlil výskum a zmapovanie hudobno-inštrumentálnych zoskupení a ich rádius rozptylu (repertoár svadobných obradových piesní je spoločný širšej oblasti). Zásadné zlomy prebehli v repertoári Polanoviec zrejme už pred 1. svetovou vojnou. Premietli sa v skladbe repertoáru, nie však v spontánnej spevnej aktivite ako takej. Moment industrializovaného Spiša tu iste zapôsobil ako dôležitý, ak nie kľúčový faktor. K založeniu JRD dochádza v čase, keď lokálnu identitu repertoáru možno označiť ako hlboko narušenú. Pri unifikácii repertoáru zohral svoju úlohu i ten moment, že miestna kultúra vykazovala aj v predchádzajúcich obdobiach vývinu viac regionálne ako lokálne špecifické črty.

ZÁVER

Výskumy súčasných procesov v spevnosti slovenskej dediny potvrdili a časovo bližšie ohraničili zákonitý a neodvratný proces zániku niektorých foriem tradičnej ľudovej kultúry, ktoré sa javia v dnešných podmienkach nefunkčné. Týka sa to tak zabúdania tradičných, lokálne či regionálne špecifických piesňových vrstiev repertoáru, ako aj zániku spevných príležitostí. Najviac ustupujúcou zložkou repertoáru boli piesne obradové, najmä kalendárne. Svadobné piesne sa v niektorých pro-

strediac̄ch vyznačujú pomerne veľkou rezistentnosťou. Všeobecný je tiež ústup tanečných piesní.

Napriek tomu v lokalitách folklórne živých tvoria tradičné ľudové piesne, i keď zredukované, dodnes výrazne frekventovanú zložku repertoáru. Zaznamenávame vznik a formovanie nových spevných príležitostí, registrujeme zrod tzv. nových tradícií. V rámci územia Slovenska vykazuje všeobecný charakter tiež novovznikajúca piesňová tvorba širokého tematického i funkčného rozptylu.

Procesy zmien v spevnosti majú etapovitý charakter a môžeme identifikovať viaceré zlomové obdobia, ktoré súvisia s otvaraním relatívnej uzavretosti lokálnych dimenzií ľudovej kultúry a nie sú charakteristické len pre obdobie posledných štyridsiatich rokov. Výrazným zlomom všeobecne v rámci Slovenska boli tridsiate roky 20. storočia. Zlomové obdobia sa premietajú predovšetkým vo vkusových normách a skladbe repertoáru jednotlivých generácií, ktorá dokladá viacnásobné prevrstvovanie piesňového repertoáru slovenskej dediny už od konca 19. storočia.

Výskumy potvrdili všeobecnú platnosť nasledovných tendencií: unifikácia lokálnych i regionálnych piesňových repertoárov, intenzívnejšia už v priebehu 19. storočia. Ústup spontánnej životnosti piesene. Spev sa odsúva do sféry voľného času a nechápe sa ako funkčne nenahraditeľná zložka celkového spôsobu života. Do popredia vystupuje jeho rekreatívna, relaxačná a esteticko-emocionálna funkcia. Spev sa stáva v súčasnom období viac výrazom osobných potrieb a záujmov jednotlivca ako kolektívne záväznej normy. V súvisi s tým príležitostí k spevu je stále menej a sú menej formálne viazané. Intenzívnejší ústup spontánnej spevnej aktivity na Slovensku pozorujeme predovšetkým v posledných desaťročiach v súvislosti so zmenami pracovného a životného

rytmu vidieckeho obyvateľstva zamestnaného v poľnohospodárskej veľkovýrobe či iných sférach. Ďalšou všeobecne platnou tendenciou je postupný prechod od spontánneho pestovania folklóru k organizovaným formám jeho druhotnej existencie v rámci dedinských folklórnych skupín (DFS) a folklórnych súborov. Pôsobenie DFS prináša so sebou viaceré pozitívne (upevňovanie kladného vzťahu k lokálnym tradíciám, uvedomovanie si hodnôt tradičného folklóru, renesancia niektorých prejavov a príležitostí, ktoré už upadli do zabudnutia), ale i negatívne vplyvy (deformovanie lokálnej hudobno-spevnej kultúry, vývinové anomálie, odstup a pasívny vzťah nečlenov folklórnych skupín k folklóru, netvorivý interpretačný prístup k folklóru atď.). Z hľadiska hlbšieho poznania procesov v ľudovej kultúre vôbec zaujímavým sa ukázal poznatok o pretrvávaní výraznej kultúrnej členitosti Slovenska i v dnešných zmenených podmienkach. Premieta sa jednak v charaktere staršieho piesňového materiálu, v štruktúre žánrov a špecifickosti interpretačného štýlu, ale najmä v rýchlosti prebiehajúcich procesov. Výskum zaznamenal medzi lokalitami až šesťdesiatročné časové rozdiely v zásadných zlomoch repertoáru, ktoré poukazujú na veľké výkyvy pri detailnejšom časovom špecifikovaní jednotlivých etáp vývinu v rámci celého územia. Veľké odlišnosti zistil výskum i v intenzite spontánnej spevnej aktivity a lokálnej či regionálnej identifikácii kultúry.

Pri dešifrovaní diferencií v hudobno-spevnej kultúre slovenskej dediny vystúpil do popredia problém hierarchizácie jednotlivých pôsobiacich faktorov. Konfrontácia výsledkov výskumu v rôznych prostrediach ukázala, že ani jeden z pôsobiacich faktorov nemá v skúmaných procesoch jednoznačnú prioritu, ale ide tu vždy o koexistenciu viacerých, v konkrétnych podmienkach va-

riabilne štrukturovaných faktorov súčasne. Výskum zároveň upozornil na dôležitosť subjektívnych daností v prebiehajúcich procesoch, ako je napr. výskyt speváckych osobností, charakter staršej hudobno-speváckej tradície, spoločenská a muzikantská aktivita, pôsobenie dedinskej folklórnej skupiny, učiteľov, zberateľov piesní a pod. Tento poznatok potvrdila najmä konfrontácia materiálov zo starších období s najnov-

šími terénnymi výskumami v Čičmanoch a Dolnej Porube, kde sme mali možnosť sledovať dynamiku repertoáru v časovom rozmedzí šesťdesiatich až osemdesiatich rokov. Aj takýto pohľad poukázal na to, že pracujeme s materiálom špecifickej povahy, s prejavom ľudového umenia, ktorého správanie v čase podlieha dlhodobým a zložitým procesom.

POZNÁMKY

- 1 Príspevok vznikol ako výsledok výskumov v rámci úlohy ŠPZV „Včleňovanie pokrokových tradícií ľudovej kultúry do systému socialistickej kultúry a života pracujúcich“.
- 2 Čičmany: piesne z rokov 1909—1910, 1911, 1938, 1958 uložené v archíve ÚEF ČSAV Brno, z rokov 1930—1959 piesne z ústredného archívu UVÚ SAV v Bratislave, zápisy uložené v piesňovom archíve NÚ SAV v Bratislave a v archíve Matice slovenskej v Martine. Dolná Poruba: rukopisná zbierka F. Kyselkovej a D. Stránskej z roku 1922—1923, uložené v archíve ÚEF ČSAV Brno (za upozornenie ďakujem dr. O. Hrabalovej), archív Matice slovenskej v Martine.
- 3 Výskum sa realizoval v rokoch 1970—1985 v týchto lokalitách: Liptovská Teplička, Východná, Sebechleby, Riečnica-Harvelka, Čičmany, Poľanovce, Liptovské Sliače, Prochot, Myslava, Veľké Zalužice, Láb, Dolná Poruba, Lutiše. V obciach Východná, Liptovské Sliače a Sebechleby sme uskutočnili sociometrický dotazníkový výskum. Vlastné výskumy sme doplnili o porovnanie s materiálmi o súčasnom stave piesňového repertoáru zo 70. rokov uloženými v archíve Slovenskej národopisnej spoločnosti z lokalít Nižná Slaná, Gočovo a Ochtiná.
- 4 Pozri napr. KRESÁNEK, J.: Slovenská ľudová pieseň zo stanoviska hudobného. Bratislava 1951; LENG, L.: Slovenské hudobné nárečia. Bratislava 1964; ELSCHKOVÁ, A. — ELSCHKEK, O.: Slovenské ľudové piesne. Bratislava 1980; DŮŽEK, S.: Terchovský tanečný dialekt. Rytmus, 1978, č. 5, s. 16—19; TEN ISTÝ: Tanečné Trenčiansko. Rytmus, 1980, č. 5, s. 16—18.
- 5 Okrem Lábu, Dolnej Poruby a Zalužíc.
- 6 Najmä vo Východnej, Čičmanoch a Poľanovciach.
- 7 Ako napr. v Čičmanoch a Liptovských Sliačoch.
- 8 STRÁNSKÁ, D.: Dolná Poruba, rkp. cit. v pozn. 2.
- 9 Liptovská Teplička — založenie zlúčeného JRD so sídlom v Štrbe v roku 1976 a s tým súvisiace odchody žien za prácou mimo obce znamenajú silný zlom v speváckej aktivite, spevných príležitostiach, ako i vo vzťahu k spevu.
- 10 Mohli sme to pozorovať priamo pri návratných výskumoch v Liptovskej Tepličke. Dokladá to tiež nerovnakosť vývinu obcí v rámci jedného regiónu v povojnovom období: Horehronie (Heľpa alebo Švermovo ako neskôr kolektivizované v porovnaní s Polomkou či Šumiacom), horný Liptov (L. Teplička ako vývinovo oneskorená oproti Štrbe či Východnej) a pod.
- 11 Ženy z tejto obce prali prádlo pre košícké kasárne. V medzivojnovom období fungovala súčasť Myslavy zvaná Maša ako výletné miesto Košičanov — konali sa tu zábavy a majálesy.
- 12 Výskumy pracovníkov NÚ SAV a UVÚ SAV najmä v 50. rokoch.
- 13 K. Plicku a ďalších.
- 14 Riečnica, Harvelka, Lutiše.
- 15 Láb, Dolná Poruba, Liptovská Teplička, Prochot.
- 16 Výskumy M. Kosovej: Zvykoslovie a ústna slovesnosť v obci Láb. Materiál z prieskumu družstevnej dediny, 1953. Archív odd. vedeckých informácií NÚ SAV v Bratislave č. 143.
- 17 V Lábe už na prelome storočia, možno i skôr; v Čičmanoch a Prochoti v 30. rokoch, možno i skôr; vo Východnej naj-

- neskôr v 20. rokoch; v Lipt. Tepličke počiatky v 20.—40. rokoch, vrchol začiatkom 70. rokov. V Myslave v 40.—50. rokoch, v Sebechleboch 30.—50. roky, vrchol — 60. roky.
- 18 Poľanovce, Sebechleby, Dolná Poruba.
- 19 K tejto problematike bližšie KREKOVIČOVÁ, E.: Existencia folklórnych festivalov a dedinských folklórnych skupín vo vzťahu k spontánnej spevnej aktivite dediny. In: Folklór a festivaly. Osvetový ústav, Bratislava 1985, s. 105—111.
- 20 PLICKA, K.: Eva Studeničová spieva. 2. vyd. Osveta, Bratislava 1984, s. 80.
- 21 KOVAČEVIČOVÁ, S.: Tradície na pozadí výsledkov Etnografického atlasu Slovenska. Národop. Inf. 1984, č. 2, s. 153.
- 22 Napr. v Lipt. Tepličke v posledných desaťročiach pozorujeme v dôsledku zaktivizovaného pôsobenia dedinskej folklórnej skupiny potláčanie hornoliptovských a spišských prvkov a zdôrazňovanie prvkov goralských, ktoré vtláča hudobno-spevnej kultúre tejto obce celkom iný charakter.
- 23 Horehronský mužský viachlas — vzor Šumiac; kysucké obce terchovskej oblasti — vzor Terchová; vzor liptovských obcí — Liptovské Sliache, Štrba a pod.
- 24 Výsledky vlastných terénnych výskumov porovnávame s piesňovými monografiami publikovanými v III. a IV. zväzku Slovenských ľudových piesní, Bratislava 1956 a 1964 (lokality: Turá Lúka, Lipt. Sliache, Bojerov, Veľ. Zalužice, Rejdová, Zuberec, Batizovce, Hrochof).
- 25 Bližšie KREKOVIČOVÁ, E.: Príspevok k vzťahu tradície a inovácie na príklade novovznikajúcej piesňovej tvorby. V tlači.
- 26 Pozri pozn. 2.
- 27 KREKOVIČOVÁ, E.: Súčasný stav a vývinové tendencie v spevnosti. In: Družstevná dedina Sebechleby. Zborník. Bratislava 1986.
- 28 Určitý tradičný základ repertoáru sa uchováva len v pamäti niektorých jednotlivcov. Vynikajúcim pamätníkom je Mária Trokanová, nar. 1905, ktorá nám v priebehu dvoch dní zaspievala 150 piesní.
- 29 Tiež KREKOVIČOVÁ, E.: Piesňový repertoár obce Čičmany. Súčasný stav a zmeny za posledných 80 rokov. V tlači.
- 30 Základný repertoár dedinskej folklórnej skupiny pozostáva asi z 30 piesní.
- 31 Pozri pozn. 16.
- 32 Publikované in: Slovenské ľudové piesne III. Bratislava 1956, s. 461—552.
- 33 Pozri KREKOVIČOVÁ, E.: Textové a kontextové zložky fungovania spevnosti v Riečnici a Harvelke. Národop. Infor. 1981, č. 2, Bratislava—Čadca, s. 225—262.
- 34 Na svadbe v Poľanovciach v roku 1985, kde boli prítomní hostia z Nižného Slavkova, nevedeli sa s Poľanovčanmi zhodnúť v repertoári spievaných piesní, i keď tieto patrili v podstate k unifikovanej celonárodnej vrstve.

ВРЕМЕННО-ПРОСТРАНСТВЕННАЯ ДИНАМИКА ПЕВУЧЕСТИ СЛОВАЦКОЙ ДЕРЕВНИ ПОСЛЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Резюме

Исследование современных процессов в певучести словацкой деревни подтвердили и более четко ограничили во времени закономерный процесс исчезновения некоторых форм традиционной народной культуры, которые кажутся в сегодняшних условиях нефункциональными. Это касается как забывания традиционных локально или регионально специфических слоев песенного репертуара, так и исчезновения обстоятельств для пения. В наибольшей степени исчезают обрядные песни, прежде всего календарные, всеобщим является и медленное отмирание танцевальных

песен. Сравнительно большой устойчивостью в некоторой среде отличаются свадебные песни.

Несмотря на это, в местах с живым фольклором традиционные народные песни составляют, хотя и сокращенную, но до сих пор часто встречающую составляющую репертуара. Отмечается возникновение и формирование новых обстоятельств для пения, новых традиций. Общим характером отличается также новое песенное творчество широкого функционального и тематического диапазона.

Процессы изменений в певучести но-

1

2

3

Obr. 1–2: Domy so sýpkami v uličnej zástavbe z konca 19. a zač. 20. storočia. Čajkov, okr. Levice.

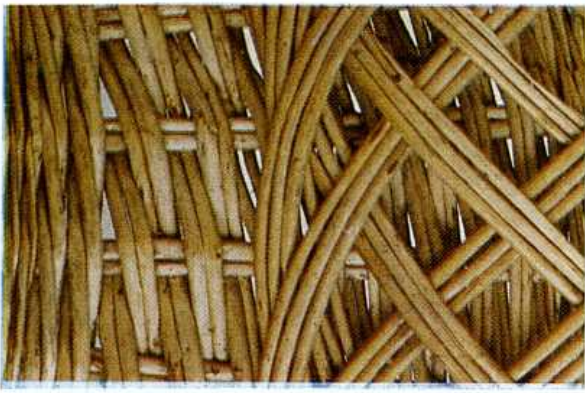
Obr. 3: Nové centrum pred budovou MNV. Čajkov, okres Levice.

Foto S. Kovačevičová 1974

K článku S. Kovačevičovej: *Etnografické aspekty súčasného urbanizmu vidieckych sídiel Slovenska.*

1. Detail pleteného košíka z bieleného prútia. Súčasná výroba, Bardejov.
2. Košík z bieleného a prifarbeného prútia. Súčasná výroba, Bardejov.
- 3 Trúba z rohu s poľovníckym výjavom, datovaná rokom 1921. Mestské múzeum Fiktakovo, okr. Lučenec.
4. Pastierska trúba z rohu s geometrickým ornamentom.
5. Puzdro na oslu z rohoviny.
- 6, Dózičky z rohoviny.

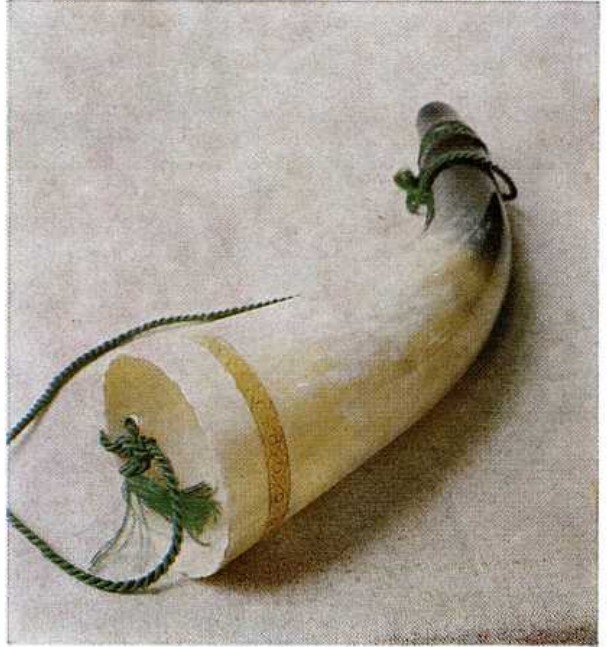
1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

7. Rohovinové spony do vlasov.

8. Rohovinový hrebeň do vlasov.

9. Dózičky z rohoviny.

10. Poľovnícka trofej upravená Matejom Cabanom.

Obr. 4.–10. Výrobky zhotovil Matej Caban, majster ľudovej umeleckej výroby, Prešov, druhá polovica 20. storočia. Foto H. Bakaljarová.

K článku J. Paličkovej-Pátkovej: Ľudová výroba na Slovensku a jej vývinové tendencie v rokoch 1945–1985

15

16

17

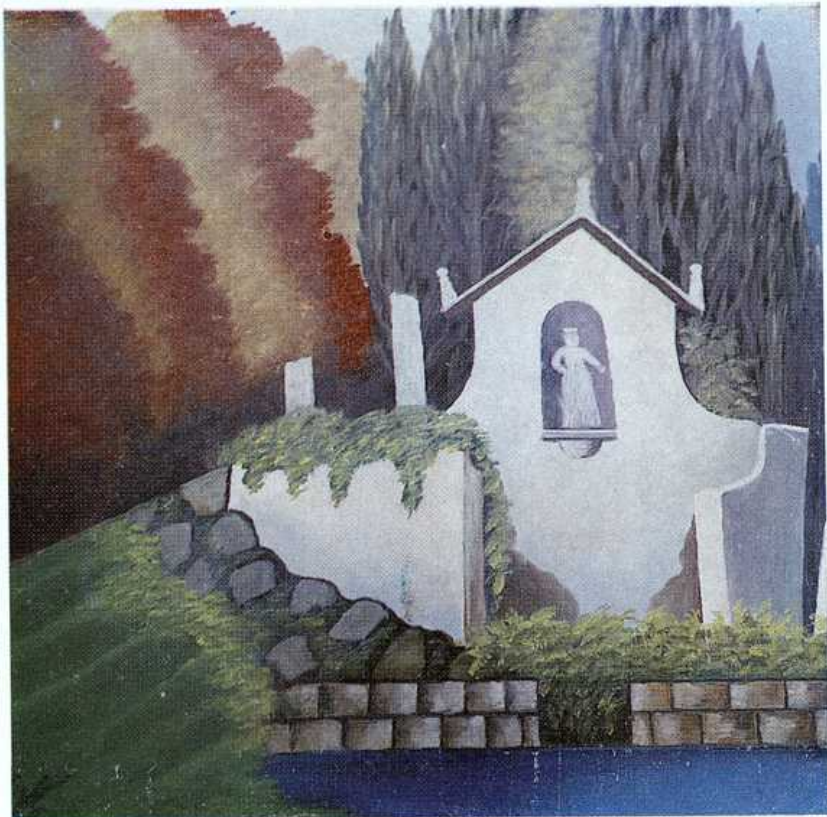

18

19

15. Domy s bránami, ktoré sa zdobili maľbami na skle. Láb, okr. Bratislava-vidiek. Foto F. Hideg 1958.
  16. Poľovnícky námet. Sgrafito na verande domu. Zohor, okr. Bratislava-vidiek. Foto O. Danglová 1977.
  17. Bojnický zámok. Nástenná maľba z podbránia domu. Láb, okr. Bratislava-vidiek. Maľovala H. Sirotová koncom 60-tych rokov. Foto O. Danglová 1977.
  18. Jar. Nástenná maľba z podbránia domu. Láb, okr. Bratislava-vidiek. Maľovala H. Sirotová koncom 60-tych rokov. Foto O. Danglová 1977.
  19. Zima. Nástenná maľba z podbránia domu. Letničie, okr. Senica. Maľoval F. Solarík v 70-tych rokoch. Foto O. Danglová 1974.
  20. Jeseň. Maľba na skle z brány domu. Unín, okres Senica. Maľoval Š. Búrsky koncom 60-tych rokov. Foto O. Danglová 1985.
  21. Leto. Maľba na skle z brány domu. Unín, okres Senica. Maľoval Š. Búrsky koncom 60-tych rokov. Foto O. Danglová 1985.
- K článku O. Danglovej: K otázkam výtvarnej aktivity súčasnej slovenskej dediny

20

21

сят этапный характер, в них можно идентифицировать многие переломные периоды, связанные с открытием относительной замкнутости локальных размеров народной культуры и характерных не только для последних 40 лет. Отчетливым переломным моментом в Словакии в целом были 30-е годы XX века. Переломные периоды отражаются прежде всего в нормах вкуса и в составе репертуара отдельных поколений, который документирует многократное перенаслоение репертуара словацкой деревни уже с конца XIX века.

Исследования подтвердили общее действие следующих тенденций: унификация локальных и региональных песенных репертуаров, более интенсивная еще в ходе XIX века. Отмирание спонтанной жизненности песни. Пение отодвигается в сферу свободного времени и понимается не как функционально незаменимый компонент всего образа жизни. На передний план выдвигается его рекреативная, релаксующая и эстетико-эмоциональная функция. Пение становится в настоящее время все более выражением личных потребностей и интересов индивидуума, чем коллективно обязательной нормы. В связи с этим обстоятельством для пения становится меньше и они менее формально обязательны. Более интенсивное отмирание спонтанной активности наблюдается в Словакии прежде всего в последние десятилетия в связи с изменениями трудового и жизненного ритма населения деревни, занятого в крупном сельскохозяйственном производстве и в других сферах. Следующей тенденцией общего действия является постепенный переход от спонтанного занятия фольклором к организованным формам его вторичного существования в рамках деревенских фольклорных коллективов и фольклорных ансамблей. Воздействие деревенских фольклорных коллективов несет в себе многочисленные положительные (укрепление положительного отношения к локальным традициям и фольклору вообще, осознание ценностей традиционного фольклора, возрождение некоторых явлений

и возможностей, которые уже предавались забвению), а также отрицательные влияния (деформирование локальной музыкально-певческой культуры, аномалии развития, сдержанность и пассивное отношение нечленов фольклорных коллективов к фольклору, нетворческий подход исполнителей к фольклору и т. п.). Исследования подтвердили сохранение отчетливой культурной расчлененности Словакии до настоящего времени. Оно отражается, с одной стороны, в характере старшего слоя песенного материала в структуре жанров и специфичности стиля исполнения, с другой стороны, в основном в скорости протекающих процессов. Исследования отметили и 60-летние временные отклонения в отдельных ареалах, которые указали на большие временные различия в отдельных областях при более детальном определении времени этапов развития, действующих для всей территории Словакии. Большие различия были выявлены и в интенсивности спонтанной певческой активности, и локальной или региональной идентификации культуры.

При расшифровке дифференций в музыкально-певческой культуре словацкой деревни на передний план выдвинулась проблема иерархии установления отдельных воздействующих факторов. Сопоставление результатов исследования в различной среде показало, что ни один из действующих факторов не имеет однозначного приоритета в изучаемых процессах, что всегда сосуществует несколько факторов одновременно, которые в конкретных условиях являются вариабельно структурными. Одновременно исследования указали на важность субъективных данных в происходящих процессах, например, наличие певцов выдающихся, характер старшей музыкально-певческой традиции, общественная и музыкантская активность, воздействие деревенского фольклорного коллектива, учителей, собирателей песен и т. п. Этот факт подтвердило главным образом сопоставление материалов предшествующих периодов с новейшими полевыми исследо-

ваниями в деревнях Чичмани и Долна-Поруба, где имелась возможность проследить за изменениями в репертуаре в течение последних 60—80-ти лет. Репертуары обоих местонахождений изменялись во времени совершенно по-разному, прежде всего вследствие воз-

действия комплекса субъективных факторов на всю область певучести. И такой взгляд показал, что мы работаем с материалом специфического характера, претерпевающим во времени долговременные и сложные процессы изменения.

DIE ZEITLICH-RÄUMLICHE DYNAMIK DER MUSIKALITÄT DES SLOWAKISCHEN DORFES NACH DEM ZWEITEN WELTKRIEG

Zusammenfassung

Die Erforschung der gegenwärtigen Prozesse in der Musikalität des slowakischen Dorfes hat den gesetzmäßigen Prozeß des Unterganges mancher Formen der traditionellen Volkskultur, die unter den heutigen Bedingungen nicht mehr funktionell sind, bestätigt und zeitlich näher definiert. Dies bezieht sich sowohl auf das Vergessen traditioneller, lokal oder regional spezifischer Liederschichten des Repertoires als auch des Verschwinden der Singgelegenheiten. Am meisten betroffen von diesem Prozeß sind die zeremoniellen Lieder, vor allem die Lieder des Jahresbrauchtums, und allgemein ist auch der fortschreitende Rückgang der Tanzlieder. Durch eine verhältnismäßig große Widerstandsfähigkeit zeichnen sich in manchen Gegenden die Hochzeitslieder aus.

Trotzdem bilden in Lokalitäten mit einer lebendigen Folklore die traditionellen Volkslieder bis heute — wenn auch in reduzierter Form — eine ausgesprochen frequentierte Komponente des Repertoires. Wir können auch die Entstehung und Formung neuer Singgelegenheiten verzeichnen sowie die Geburt sog. „neuer Traditionen“ registrieren. Einen allgemeinen Charakter zeigt auch das neuentstehende Liedschaffen mit seiner breiten funktionellen und thematischen Streuung.

Die Prozesse der Veränderungen in der Musikalität haben einen etappenhaften Charakter und wir können mehrere Umbruchszeiten identifizieren, die mit der Öffnung der relativen Geschlossenheit lokaler Dimensionen der Volkskultur zusammenhängen und nicht nur für die Epoche der letzten vierzig Jahre charakteristisch sind. Eine markante Umbruchszeit in der

Slowakei bedeuteten allgemein die dreißiger Jahre des 20. Jahrhunderts. Die Veränderungen manifestierten sich vor allem in den Geschmacksnormen und in der Zusammensetzung des Repertoires der einzelnen Generationen, was eine mehrfache Umschichtung des Repertoires des slowakischen Dorfes schon vom Ende des 19. Jahrhunderts an dokumentiert.

Die Forschungen haben die allgemeine Gültigkeit folgender Tendenzen bestätigt: die Unifizierung des lokalen und regionalen Liederrepertoires wurde schon im Laufe des 19. Jahrhunderts intensiver, die spontane Lebendigkeit des Liedes nimmt ab, der Gesang wird in die Sphäre der Freizeit verschoben und wird nicht mehr als funktionell unersetzliche Komponente der gesamten Lebensweise betrachtet, seine rekreative, Erholungs- und ästhetisch-emotionale Funktion rückt den Vordergrund, heute wird der Gesang eher zu einem Ausdruck persönlicher Bedürfnisse und Interessen als zu einer kollektiv verbindlichen Norm. Im Zusammenhang damit gibt es weniger Singgelegenheiten und sie sind auch weniger formal verbindlich. Einen intensiveren Rückgang der spontanen Aktivität können wir in der Slowakei besonders in den letzten Jahrzehnten beobachten, was mit den Veränderungen im Arbeits- und Lebensrhythmus der Dorfbevölkerung zusammenhängt, die in der landwirtschaftlichen Großproduktion und in anderen Wirtschaftsbereichen beschäftigt ist.

Eine weitere allgemein gültige Tendenz ist der allmähliche Übergang vom spontanen Pflegen der Folklore zu organisierten Formen ihrer Existenz im Rahmen dörflicher Folkloregruppen und Folkloreensem-

bles. Die Tätigkeit der dörflichen Folkloregruppen bringt mehrere positive Wirkungen mit sich (Festigung der positiven Beziehungen zu den lokalen Traditionen und zur Folklore überhaupt, Stärkung des Bewußtseins von den Werten der traditionellen Folklore, Wiedergeburt mancher Erscheinungen und Gelegenheiten, die bereits in Vergessenheit geraten waren), sie hat aber auch manche negative Einflüsse (Deformierung der lokalen Musik- und Gesangskultur, manche Anomalien in der Entwicklung der Musikalität, das Desinteresse und die passive Beziehung der Menschen zur Folklore, die nicht Mitglieder von Folkloregruppen sind, die unschöpferische, interpretative Einstellung zur Folklore usw.)

Die Forschungen bestätigten das Fortdauern der markanten kulturellen Gliederung der Slowakei bis in die heutigen Tage. Dies äußert sich einerseits im Charakter der älteren Schicht des Liedermaterials, in der Struktur der Gattungen und in der Spezifität des Interpretationsstils, besonders aber in der Schnelligkeit der eben verlaufenden Prozesse. Bei der Erforschung wurden sogar sechzigjährige Schwankungen in den einzelnen Milieus verzeichnet, die auf die großen Zeitunterschiede in den einzelnen Gebieten bei der genaueren zeitlichen Bestimmung der Entwicklungsstadien hinwiesen, welche für das gesamte Gebiet der Slowakei Geltung haben. Große Unterschiede wurden auch in der Intensität der spontanen Singaktivität sowie bei der lokalen oder regionalen Identifizierung der Kultur festgestellt.

Beim Dechiffrieren der Unterschiede in der Musik- und Gesangskultur des slowakischen Dorfes tauchte das Problem der Hierarchisierung der einzelnen wirkenden Faktoren auf. Die Konfrontation der Forschungsergebnisse in den verschiedenen Regionen zeigte, daß keiner von diesen Faktoren in den untersuchten Prozessen eindeutige Priorität besitzt, sondern daß es sich hier immer um ein Zusammenwirken mehrerer, unter den konkreten Bedingungen variabel strukturierter Faktoren handelt. Die Forschung machte auch auf die Wichtigkeit der subjektiven Gegebenheiten in den sich jetzt abspielenden Prozessen aufmerksam, wie z. B. auf die Sängerpersönlichkeiten, auf den Charakter der die gesellschaftliche Aktivität und die Betätigung der Musikanten, auf das Wirken der dörflichen Folkloregruppen, der Schullehrer, der Liedersammler u.ä. Diese Erkenntnisse wurden besonders bei der Konfrontation der Materialien aus älteren Epochen mit den Ergebnissen der neuesten Feldforschungen in den Gemeinden Čičmany und Dolná Poruba bestätigt, wo es möglich war, die Veränderungen im Repertoire in den letzten sechzig Jahren zu verfolgen. Die Repertoires der beiden Lokalitäten verhielten sich in der Zeit völlig unterschiedlich, vor allem infolge der Auswirkungen eines Komplexes subjektiver Faktoren auf den Bereich der Musikalität. Auch dieser Versuch hat gezeigt, daß wir mit einem Material von spezifischem Charakter arbeiten, das in der Zeit langwährenden und komplizierten Veränderungen unterworfen ist.

Slovenský národopis

časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 35, 1987, číslo 1

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašpari-
ková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Šte-
fan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosá-
lová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc.,
PhDr. Peter Slavkovský, CSc., PhDr. Vie-
ra Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národné-
ho povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1987

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Института этнографии Словацкой
Академии Наук
Год издания 35, 1987 № 1
Издается четыре раза в год
«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук
Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора
Вановичова
Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE
Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften
Jahrgang 35, 1987, Nr. 1. Erscheint vier-
mal im Jahre
Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissenschaf-
ten
Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová
Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY
Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences
Volume 35, 1987, No. 1
Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences
Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová
Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE
Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences
Année 35, 1987, No. 1
Parait quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences
Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová
Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

Index
49616

